

VU Research Portal

New land, old history: past landscapes and hominin activity covering the last 220,000 years in Flevoland, The Netherlands

van den Biggelaar, D.F.A.M.

2017

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

van den Biggelaar, D. F. A. M. (2017). *New land, old history: past landscapes and hominin activity covering the last 220,000 years in Flevoland, The Netherlands*. [PhD-Thesis - Research and graduation internal, Vrije Universiteit Amsterdam].

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

References

- Aalto J, P Pirinen, J Heikkinen & A Venäläinen 2013: Spatial interpolation of monthly climate data for Finland: comparing the performance of kriging and generalized additive models. *Theoretical and Applied Climatology* 112, 99-111.
- Abbott W, 1911: On the classification of British Stone Age industries and some new, little known well marked horizons and cultures. *Journal of the Royal Anthropological Institute* 41, 458-481.
- Adam A & A Tuffreau 1973: Le gisement paléolithique ancien du Rissori, à Masnuy-Saint-Jean (Hainaut, Belgique). *Bulletin de la Société Préhistorique* 70, 293-310.
- Adam A, 1991: Le gisement paléolithique moyen du Rissori à Masnuy-Saint-Jean (Hainaut, Belgique): premiers résultats, in: Tuffreau, A. (ed.), *Paléolithique et Mésolithique du Nord de la France : nouvelles recherches, II*. Publications du CERP 3, 41-52.
- Adam A, 2002: Les pointes pseudo-Levallois du gisement moustérien Le Rissori, à Masnuy-Saint-Jean (Hainaut, Belgique). *L'Anthropologie* 106, 695-730.
- Aerts-Bijma A, J Lanting J van der Plicht 1999: Een verrassende wending: gecremeerd been blijkt wel ¹⁴C-dateerbaar! *Paleo-aktueel* 10, 64-67.
- Akeret Ö, JN Haas, U Leuzinger & S Jacomet 1999: Plant macrofossils and pollen in goat/sheep faeces from the Neolithic lake-shore settlement Arbon Bleiche 3, Switzerland. *The Holocene* 9, 175-182.
- Aldhouse-Green S, 1995: Pontnewydd Cave, Wales; a later Middle Pleistocene hominid and archaeological site: a review of stratigraphy, dating, taphonomy and interpretation, in: J Bermude (ed.), *Human evolution in Europe and the Atapuerca evidence*. Junta de Castilla y Leon, Valladolid, pp. 37-55.
- Alink GM, 2013: *Beschrijving en analyse van vroeg midden-paleolithische vuursteencomplexen uit de stuwwal bij Soesterberg en Maarn (Midden-Nederland)*. BA Thesis, Leiden University.
- Ambers RKR, 2001: Using the sediment record in a western Oregon flood-control reservoir to assess the influence of storm history and logging on sediment yield. *Journal of Hydrology* 244, 181-200.
- Ameloot-Van der Heijden N, C Dupuis, N Limondin, A Munaut & J-J Puissegur 1996: Le gisement paleolithique moyen de Salouel (Somme, France). *L'Anthropologie* 100, 555-573.
- Amkreutz LW, 2013: *Persistent traditions: a long-term perspective on communities in the process of Neolithisation in the Lower Rhine Area (5500-2500 cal BC)*. Sidestone Press, Leiden.
- Andersen S, 2008: The Mesolithic–Neolithic transition in western Denmark seen from a kitchen midden perspective: A survey. *Analecta Praehistorica Leidensia* 40, 67-74.
- Andersen ST, 1990: Pollen spectra from two early neolithic lugged jars in the long barrow at Bjørnsholm, Denmark. *Journal of Danish Archaeology* 9, 59-63.
- Arts N, 1988: A survey of final Palaeolithic archaeology in the southern Netherlands, in: M Otte (ed.), *De la Loire à l'Oder. Les civilisations du Paléolithique final dans le nord-ouest européen* (= Actes du Colloque de Liège, décembre 1985). BAR International Series 444 (I & II), 287-356.
- Arts N, 2012: Milheeze: A very large Federmesser site on the northern edge of the Peel peat bog (Southern Netherlands) and its environmental and social context, in: MJLT Niekus, RNE Barton, M Street, T Terberger (eds.), *A mind set on flint. Studies in honour of Dick Stapert*. Groningen Archaeological Studies 16, 267-279.
- Ashton N, R Jacobi & M White 2003: The dating of Levallois sites in west London. *Quaternary Newsletter* 99, 25-32.
- Auguste P, 2008: La faune, in: D Cliquet (ed.), *Le site pléistocène moyen récent de Ranville (Calvados - France) dans son contexte environnemental: analyse du fonctionnement d'une aire de boucherie soutirée par un réseau karstique*. ERAUL 119, 75-119.
- Aura JE, VN Villaverde, MG Morales, CG Sainz, J Zilhão & LG Straus 1998: The Pleistocene-Holocene transition in the Iberian Peninsula: continuity and change in human adaptations. *Quaternary International* 49–50, 87-103.
- Baales M, 1996: *Umwelt und Jagdökonomie der Ahrensburger Rentierjäger im Mittelgebirge*. Habelt, Bonn, p. 364.
- Baales M, 1999: Economy and seasonality in the Ahrensburgian, in: SK Kozłowski, J Gruba & LL Zaliznyak (eds.), *Tanged points cultures in Europe* (colloquium Lublin 1993). Maria Curie-Skłodowska University Press, Lublin, pp. 64-75.

- Baales M, 2004: Local and regional economic systems of the Central Rhineland Final Palaeolithic (Federmessergruppen), in: P Crombé & PM Vermeersch (eds.), *The Mesolithic*. BAR International Series 1302, 3-9.
- Bahain J-J, G Gruppioni, C Falguères & J-M Dolo 2008: Datation du remplissage du karst effectuée sur dents de mammifères fossiles par les méthodes RPE/U-Th combinées, in: D Cliquet (ed.), *Le site pléistocène moyen récent de Ranville (Calvados - France) dans son contexte environnemental: analyse du fonctionnement d'une aire de boucherie soutirée par un réseau karstique*. ERAUL 119, 43-48.
- Bakels C, 1981: Neolithic plant remains from the Hazendonk, province of Zuid-Holland, The Netherlands. *Zeitschrift für Archäologie Berlin* 15, 141-148.
- Bakels C, 1986: Akkerbouw in het moeras? *Rotterdam papers* 5, 1-6.
- Bakels C & L van Beurden 2001: Archeobotanie, in: LP Louwe Kooijmans (ed.), *Archeologie in de Betuwe-route. Hardinxveld-Giessendam Polderweg*. Rapportage archeologische Monumentenzorg 83, 325-378.
- Bakels C, L van Beurden & T Vernimmen 2001: Archeobotanie, in: LP Louwe Kooijmans (ed.), *Hardinxveld-Giessendam De Bruin. Een kampplaats uit het Laat-Mesolithicum en het begin van de Swifterbant-cultuur (5500-4450 v. Chr.)*. Rapportage archeologische Monumentenzorg 88, 369-434.
- Bakker MAJ & JJM van der Meer 2003: Structure of a Pleistocene push moraine revealed by GPR: the eastern Veluwe Ridge, The Netherlands. *Geological Society, London, Special Publications* 211, 143-151.
- Balescu S & A Tuffreau 2004: La phase ancienne du Paléolithique moyen dans la France septentrionale (stades isotopiques 8 à 6): apports de la datation par luminescence des séquences loessiques. *Archaeological Almanac* 16, 5-22.
- Barendsen GW, ES Deevey & LJ Gjalenski 1957: Yale Natural Radiocarbon Measurements III. *Science* 126, 909-919.
- Bassinot FC, LD Labeyrie, E Vincent, X Quidelleur, NJ Shackleton & Y Lancelot 1994: The astronomical theory of climate and the age of the Brunhes-Matuyama magnetic reversal. *Earth and Planetary Science Letters* 126, 91-108.
- Bates M, F Wenban-Smith, S Bello, D Bridgland, L Buck, M Collins, D Keen, J Leary, S Parfitt, K Penkman, E Rhodes, C Ryssaert & J Whittaker 2014: Late persistence of the Acheulian in southern Britain in an MIS 8 interstadial: evidence from Harnham, Wiltshire. *Quaternary Science Reviews* 101, 159-176.
- Beekman F, 2006: *De Kop van Schouwen onder het zand: duizend jaar duinvorming en duingebouw op een Zeeuws eiland*. PhD Thesis, University of Amsterdam.
- Beets DJ & AJF van der Spek 2000: The Holocene evolution of the barrier and the back-barrier basins of Belgium and the Netherlands as a function of Late Weichselian morphology, relative sea-level rise and sediment supply. *Netherlands Journal of Geosciences* 79, 3-16.
- Behre K-E, 2007: A new Holocene sea-level curve for the southern North Sea. *Boreas* 36, 82-102.
- Belyaev DK, 1979: Destabilizing selection as a factor in domestication. *Journal of Heredity* 70, 301-308.
- Bender B, 1978: Gatherer-hunter to farmer: A social perspective. *World Archaeology* 10, 204-222.
- Berendsen HJA, 2008a: *De vorming van het land: inleiding in de geologie en de geomorfologie* (5th edition). Van Gorcum, Assen.
- Berendsen HJA, 2008b: *Landschap in delen: Overzicht van de geofactoren* (4th edition). Van Gorcum & Comp. BV, Assen.
- Bergman WA & D van Daalen 2009: *Almere plangebied Ecozone Pampus. Inventariserend veldonderzoek (verkennde fase)*. BAAC-rapport V-09.0066, BAAC BV, Deventer.
- Beug H-J, 2004: *Leitfaden der pollenbestimmung*. Verlag Friedrich Pfeil, München.
- Binford LR, 1968: Post-pleistocene adaptations, in: S Binford & LR Binford (eds.), *New perspectives in archaeology*. Aldine, Chicago, pp. 313-341.
- Binford LR, 1980: Willow Smoke and Dogs' Tails: Hunter-Gatherer Settlement Systems and Archaeological Site Formation. *American Antiquity* 45, 4-20.
- Binford LR, 1989: Isolating the transition to cultural adaptations: an organizational approach, in: E Trinkaus (ed.), *The Emergence of Modern Humans: Biocultural Adaptations in the Later Pleistocene*. Cambridge University Press, Cambridge, pp. 18-41.
- Bittmann F & C Pasda 1999: Die Entwicklung einer Düne während der letzten 12 000 Jahre Untersuchungsergebnisse von Groß Lieskow (Stadt Cottbus) in der Niederlausitz. *Quartär* 49/50, 39-54.
- Bleed P, 2006: Living in the human niche. *Evolutionary Anthropology: Issues, News, and Reviews* 15, 8-10.
- Bleed P & A Matsui 2010: Why Didn't Agriculture Develop in Japan? A Consideration of Jomon Ecological Style, Niche Construction, and the Origins of Domestication. *Journal of Archaeological Method and Theory* 17, 356-370.
- Bliege Bird R, D Bird, B Codding, C Parker & JH Jones 2008: The fire-stick farming hypothesis: Australian Aboriginal foraging strategies, biodiversity and anthropogenic fire mosaics. *Proceedings of the National Academy of Sciences* 105, 14796-14801.
- Boenigk W & M Frechen 2006: The Pliocene and Quaternary fluvial archives of the Rhine system. *Quaternary Science Reviews* 25, 550-574.

- Bogucki PI, 1988: *Forest Farmers and Stockherders: Early Agriculture and Its Consequences in North-central European*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Bohmers A & P Houtsma 1961: De praehistorie, in: *Boven Boorngebied*. Rapport betreffende het onderzoek van het Lânskip-genetysk Wurkforbân van de Fryske Akademy 178, pp. 126-151.
- Bohmers A & A Wouters 1962: Belangrijke vondsten van de Ahrensburgcultuur in de gemeente Geldrop. *Brabants Heem* 14, 3-20.
- Bokelmann K, 1991: Some new thoughts on old data on humans and reindeer in the Ahrensburgian tunnel valley in Schleswig-Holstein, Germany. *CBA Research Report* 77, 72-81.
- Bongers JMG, 2008: *Kraggenburg, Leemringveld (Gemeente Noordoostpolder, Fl.)*. Een Inventariserend Archeologisch Veldonderzoek. Steekproefrapport 2008-11/02, De Steekproef, Zuidhorn.
- Bongers JMG, 2009a: *Almere, Bolderweg 38 (Gemeente Almere, Flevoland)*. Een Inventariserend Archeologisch Veldonderzoek. Steekproefrapport 2009-03/07, De Steekproef, Zuidhorn.
- Bongers JMG, 2009b: *Almere, Olympiakwartier West 'De Key' (Gemeente Almere, Flevoland)*. Een Inventariserend Archeologisch Veldonderzoek. Steekproefrapport 2009-05/04, De Steekproef, Zuidhorn.
- Borsboom AJ, 2003: *Plangebied Hertenkampiaan te Swifterband, gemeente Dronten; een inventariserend archeologisch onderzoek*. Raap-notitie 412, RAAP Archeologische Adviesbureau, Amsterdam.
- Borsboom AJ, 2004: *Plangebied Natuurontwikkeling Leemringveld te Kraggenburg, gemeente Noordoostpolder; archeologisch vooronderzoek: een bureau- en inventariserend veldonderzoek*. Raap-rapport 1094, RAAP Archeologische Adviesbureau, Amsterdam.
- Bos JA & R Urz 2003: Late Glacial and early Holocene environment in the middle Lahn river valley (Hessen, central-west Germany) and the local impact of early Mesolithic people—pollen and macrofossil evidence. *Vegetation History and Archaeobotany* 12, 19-36.
- Bos JA, F Verbruggen, S Engels & P Crombé 2013: The influence of environmental changes on local and regional vegetation patterns at Rieme (NW Belgium): implications for Final Palaeolithic habitation. *Vegetation History and Archaeobotany* 22, 17-38.
- Bosch JHA, 2000: *Standaard Boor Beschrijvingsmethode, versie 5.1*. TNO-NITG, Zwolle.
- Bosch JHA, HJT Weerts & FS Busschers 2003: Formatie van Urk. In: *Lithostratigrafische Nomenclator van de Ondiepe Ondergrond*. www.dinoloket.nl. Accessed 5-5-2015.
- Bosinski G, K Brunnacker & E Turner 1983: Ein Siedlungsbefund des Frühen Mittelpaläolithikums von Ariendorf, Kr. Neuwied. *Archäologisches Korrespondenzblatt* 13, 157-169.
- Bosinski G, K Kröger, J Schäfer & E Turner 1986: Altsteinzeitliche Siedlungsplätze auf den Osteifel-Vulkanen. *Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz* 33, 97-130.
- Bouman MTIJ & JAA Bos 2013: Paleoeologie, in: T Hamburg, A Müller & B Quadflieg (eds.), *Mesolithisch Swifterbant: Mesolithisch gebruik van een duin ten zuiden van Swifterbant (8300-5000 v. Chr.)*. Een archeologische opgraving in het tracé van de N23/N307, Provincie Flevoland. Haveka bv. Archol rapport 174 & ADC rapport 3250, 299-340.
- Bradley SL, GA Milne, I Shennan & R Edwards 2011: An improved glacial isostatic adjustment model for the British Isles. *Journal of Quaternary Science* 26, 541-552.
- Bratlund B, 1996: Hunting strategies in the Late Glacial of Northern Europe: a survey of the faunal evidence. *Journal of World Prehistory* 10, 1-48.
- Bridgland DR, 1994: *Quaternary of the Thames*. Chapman & Hall, London.
- Bridgland DR & P Harding 1995: Lion Pit Tramway Cutting (West Thurrock; TQ 598783), in: DR Bridgland, (ed.), *The Quaternary of the Lower Reaches of the Thames, Field Guide*. Quaternary Research Association, Durham, pp. 217-229.
- Bridgland DR, 2000: River terrace systems in north-west Europe: an archive of environmental change, uplift and early human occupation. *Quaternary Science Reviews* 19, 1293-1303.
- Briggs JM, KA Spielmann, H Schaafsma, KW Kintigh, M Kruse, K Morehouse & K Schollmeyer 2006: Why ecology needs archaeologists and archaeology needs ecologists. *Frontiers in Ecology and the Environment* 4, 180-188.
- Brinkemper O, JWH Hogestijn, JHM Peeters, D Visser & C Whitton 1999: The Early Neolithic site at Hoge Vaart, Almere, the Netherlands, with particular reference to non-diffusion of crop plants, and the significance of site function and sample location. *Vegetation History and Archaeobotany* 8, 79-86.
- Bronk Ramsey C, 2009: Bayesian analysis of radiocarbon dates. *Radiocarbon* 51, 337-360.
- Brouwer A, 1950: De glaciogene landschapstypen in Nederland. *Tijdschrift Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap, 2e serie* 67, 20-32.
- Brown AG, LS Basell, S Robinson & GC Burdge 2013: Site distribution at the edge of the Palaeolithic world: a nutritional niche approach. *PLoS ONE* 8, e81476.
- Brown JA, 1886: The Thames-valley Surface-deposits of the Ealing District and their associated Palaeolithic Floors. *Quarterly Journal of the Geological Society of London* 42, 192-200.

- Brown JA, 1895a: Excursion to Hanwell, Dawley and West Drayton. *Proceedings of the Geological Association of London* 14, 118-120.
- Brown JA, 1895b: Notes on the high-level River Drift between Hanwell and Iver. *Proceedings of the Geologists' Association* 14, 153-173.
- Brozio JP, W Dörfler, I Feeser, W Kirleis, S Kloöß & J Müller 2013: A Middle Neolithic well from Northern Germany: a precise source to reconstruct water supply management, subsistence economy, and deposition practices. *Journal of Archaeological Science* 15, 135-153.
- Buckingham CM, 2007: The context of mammoth bones from the middle Pleistocene site of Stanton Harcourt, Oxfordshire, England. *Quaternary International* 169-170, 137-148.
- Buckingham CM, DA Roe & K Scott 1996: A preliminary report on the Stanton Harcourt Channel Deposits (Oxfordshire, England): geological context, vertebrate remains and palaeolithic stone artefacts. *Journal of Quaternary Science* 11, 397-415.
- Buisman J, 1995: *Duizend jaar weer, wind en water in de Lage Landen. Deel 1: tot 1300*. Van Wijnen, Franeker.
- Buisman J, 1996: *Duizend jaar weer, wind en water in de Lage Landen. Deel 2: 1300-1450*. Van Wijnen, Franeker.
- Buisman J, 1998: *Duizend jaar weer, wind en water in de Lage Landen. Deel 3: 1450-1575*. Van Wijnen, Franeker.
- Buisman J, 2000: *Duizend jaar weer, wind en water in de Lage Landen. Deel 4: 1575-1675*. Van Wijnen, Franeker.
- Buitenhuis H, 2004a: *Een archeologisch inventariserend veldonderzoek (IVO) door middel van bureauonderzoek en grondboringen op het terrein Gruttoweg 58 te Zeewolde, gemeente Zeewolde (Fl.)*. ARC-Rapporten 2004-22, Archaeological Research & Consultancy, Groningen.
- Buitenhuis H, 2004b: *Een archeologisch Inventariserend Veldonderzoek (IVO) door middel van boringen op de locaties 5C en 2F7 in Almere, gemeente Almere (Fl.)*. ARC-Rapporten 2004-25, Archaeological Research & Consultancy, Groningen.
- Buitenhuis H, 2004c: *Een archeologisch inventariserend veldonderzoek (IVO) door middel van bureauonderzoek en boringen op kavel T41 bij Kraggenburg, gemeente Noordoostpolder (Fl.)*. ARC-Rapporten 2004-48, Archaeological Research & Consultancy, Groningen.
- Buitenhuis H & SA Mulder 2005: *Een archeologisch inventariserend veldonderzoek (IVO) door middel van een bureau-onderzoek en grondboringen langs de oevers van de Horstertocht te Zeewolde, gemeente Zeewolde (Fl.)*. ARC-Rapporten 2005-113, Archaeological Research & Consultancy, Groningen.
- Buitenhuis H, 2006: *Een archeologisch waarderend veldonderzoek (IVO) door middel van grondboringen aan de Ossenkampweg bij Zeewolde, gemeente Zeewolde (Fl.)*. ARC-Rapporten 2006-113, Archaeological Research & Consultancy, Groningen.
- Buitenhuis H & A Wieringa 2007: *Een archeologisch inventariserend veldonderzoek (IVO) door middel van grondboringen op kavel E122-zuid en een belendend bosperceel te Nagele, gemeente Noordoostpolder (Fl.)*. ARC-Rapporten 2007-22, Archaeological Research & Consultancy, Groningen.
- Buitenhuis H & AJ Wullink 2008: *Een archeologisch bureau-onderzoek en inventariserend veldonderzoek door middel van boringen op het Kolkplein te Almere (Fl.)*. ARC-Rapporten 158, Archaeological Research & Consultancy, Groningen.
- Bulten EEB, FJG van der Heiden & T Hamburg 2002: *Emmeloord, Prehistorische viswieren en fuiken*. ADC Rapport 140, ADC ArchoProjecten, Bunschoten.
- Burch Jr ES, 1972: The caribou/wild reindeer as a human resource. *American Antiquity* 37, 339-368.
- Burchell J, 1954: Loessic deposits in the fifty-foot terrace post-dating the main Coombe Rock of Baker's Hole, Northfleet, Kent. *Proceedings of the Geologists' Association* 65, 256-261.
- Burrough PA & RA McDonnell 1998: *Principles of geographical information Systems*. Oxford University Press, Oxford.
- Burroughs WJ, 2005: *Climate change in prehistory: The end of the reign of chaos*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Busschers FS, C Kasse, RT van Balen, J Vandenberghe, KM Cohen, HJT Weerts, J Wallinga, C Johns, P Cleveringa & FPM Bunnik 2007: Late Pleistocene evolution of the Rhine-Meuse system in the southern North Sea basin: imprints of climate change, sea-level oscillation and glacio-isostasy. *Quaternary Science Reviews* 26, 3216-3248.
- Busschers FS, RT van Balen, KM Cohen, C Kasse, HJT Weerts, J Wallinga, FPM Bunnik 2008: Response of the Rhine-Meuse fluvial system to Saalian ice-sheet dynamics. *Boreas* 37, 377-398.
- Busschers FS & MAJ Bakker 2009: *De Bosatlas van Ondergronds Nederland*. Noordhoff Uitgevers BV, Groningen, p. 14.
- Butzer KW, 1973: Spring sediments from the Acheulian site of Amanzi (Uitenhage District, South Africa). *Quaternaria* 17, 299-319.

- Butzer KW, 2008: Challenges for a cross-disciplinary geoarchaeology: the intersection between environmental history and geomorphology. *Geomorphology* 101, 402-411.
- Cahen D, P Haesaerts, W Van Neer & P Van Pamel 1979: Un outil en os du Paléolithique inférieur dans la nappe alluviale de Mesvin. *Helinium* 19, 105-127.
- Cahen D, 1984: Paléolithique inférieur et moyen en Belgique, in: D Cahen & A Tuffreau (eds.), *Peuples chasseurs de la Belgique préhistorique dans leur cadre naturel*. Institut Royal des Sciences Naturelles de Belgique, Bruxelles, pp. 133-155.
- Cahen D, P Haesaerts, B Szabo, W Van Neer & P Wanet 1984: An early Middle Palaeolithic site at Mesvin IV (Mons, Belgium). Its significance for stratigraphy and palaeontology. *Bulletin de l'Institut Royal des Sciences naturelles de Belgique* 55, 1-20.
- Cahen D & J Michel 1986: Le site paléolithique moyen ancien de Mesvin IV (Hainaut, Belgique), in: A Tuffreau & J Sommé (eds.), *Chronostratigraphie et faciès culturels du Paléolithique inférieur et moyen dans l'Europe du Nord-Ouest*. Association française pour l'étude du quaternaire, Paris, pp. 89-102.
- Callow P, 1986: The stratigraphic sequence: description and problems, in: P Callow & JM Cornford (eds.), *La Cotte de St. Brelade, 1961-1978: Excavations by C.B.M. McBurney*. Geobooks, Norwich, pp. 55-71.
- Callow P & JM Cornford (eds.) 1986: *La Cotte de St. Brelade, 1961-1978: Excavations by C.B.M. McBurney*. Geobooks, Norwich.
- Cappers RTJ & DCM Raemaekers 2008: Cereal cultivation at Swifterbant? *Current Anthropology* 49, 385-402.
- Casparie W, B Mook-Kamps, RM Palfenier-Vegter, P Struijk & W van Zeist 1977: The palaeobotany of Swifterbant. *Helinium* 17, 28-55.
- Certini G & R Scalenghe 2011: Anthropogenic soils are the golden spikes for the Anthropocene. *The Holocene* 21, 1269-1274.
- Chase A, 1989: Domestication and domiculture in northern Australia: a social perspective, in: D Harris & G Hillman (eds.), *Foraging and Farming: The Evolution of Plant Exploitation*. Unwin, Hyman, London, pp. 42-54.
- Clarke M, H Rendell, P Hoare, S Godby & R Stevenson, 2001: The timing of coversand deposition in northwest Norfolk, UK: a cautionary tale. *Quaternary Science Reviews* 20, 705-713.
- Clark K & C Uhl 1987: Farming, fishing, and fire in the history of the upper Rio Negro region of Venezuela. *Human Ecology* 15, 1-26.
- Clausen I, 1995: Alt Duvenstedt, Kreis Rendsburg-Eckernförde, LA 121. Ein Ahrensburger Kulturvorkommen in allerödzeitlichem Boden. *Archäologische Nachrichten aus Schleswig-Holstein* 6, 103-126.
- Cliquet D, G Hervieu, P-A Hervieu & J Barge 2008: Présentation et découverte du site, in: D Cliquet (ed.), *Le site pléistocène moyen récent de Ranville (Calvados - France) dans son contexte environnemental: analyse du fonctionnement d'une aire de boucherie soutirée par un réseau karstique*. ERAUL 119, 13-22.
- Cohen KM, E Stouthamer, WZ Hoek, HJA Berendsen & HFJ Kempen 2009: *Zand in Banen - Zanddiepteakarten van het Rivierengebied en het IJsseldal in de provincies Gelderland en Overijssel*. Provincie Gelderland, Arnhem.
- Cohen KM, E Stouthamer, HJ Pierik & AH Geurts 2012: *Rhine-Meuse Delta Studies' Digital Basemap for Delta Evolution and Palaeogeography*. Department Physical Geography, Utrecht University. Digital Dataset. <http://persistent-identifier.nl/?identificer=urn:nbn:nl:ui:13-nqjn-zl>.
- Cohen KM, P Gibbard & H Weerts 2014: North Sea palaeogeographical reconstructions for the last 1 Ma. *Netherlands Journal of Geosciences* 93, 7-29.
- Cohen MN, 1977: *The Food Crisis in Prehistory: Overpopulation and the Origins of Agriculture*. Yale University Press, New Haven, Connecticut.
- Conard NJ, 1988: Excavations at Tönchesberg, a Middle Palaeolithic site in the central Rhine Valley. *Yale Graduate Journal of Anthropology* 1, 21-36.
- Conard NJ, 1992: *Tönchesberg and its position in the Paleolithic prehistory of Northern Europe*. Habelt, Bonn.
- Conard NJ & TJ Prindiville 2000: Middle Palaeolithic hunting economies in the Rhineland. *International Journal of Osteoarchaeology* 10, 286-309.
- Cortés-Sánchez M, A Morales-Muñiz, MD Simón-Vallejo, MC Lozano-Francisco, JL Vera-Peláez, C Finlayson, J Rodríguez-Vidal, A Delgado-Huertas, FJ Jiménez-Espejo, F Martínez-Ruiz, MA Martínez-Aguirre, AJ Pascual-Granged, MM Bergadá-Zapata, JF Gibaja-Bao, JA Riquelme-Cantal, JA López-Sáez, M Rodrigo-Gámiz, S Sakai, S Sugisaki, G Finlayson, DA Fa & NF Bicho 2011: Earliest known use of marine resources by Neanderthals. *PLoS ONE* 6, e24026.
- Crombé P, Y Perdaen, J Sergeant, J-P Van Roeyen & M Van Strydonck 2002: The Mesolithic-Neolithic transition in the sandy lowlands of Belgium: new evidence. *Antiquity* 76, 699-706.
- Crombé P, M Bats, F Wuyts & J-P Van Roeyen 2004: Een derde vindplaats van de Swifterbantcultuur in het Deurganckdok te Doel (Beveren, Oost-Vlaanderen, België). *Notae Praehistoricae* 24, 105-107.
- Crombé P, 2005: *The last hunter-gatherer-fishermen in sandy Flanders (NW Belgium). The Verrebroek and Doel excavation projects, Part 1*. Ghent University (ARGU), Ghent.

- Crombé P & J Sergeant 2008: Tracing the Neolithic in the sandy lowland of Belgium: the evidence from Sandy Flanders. *Analecta Praehistorica Leidensia* 40, 75-84.
- Crombé P, J Sergeant & Y Perdaen 2009: The neolithisation of the Belgian lowlands: new evidence from the Scheldt Valley, in: SB McCartan, R Schulting, G Warren & P Woodman (eds.), *Mesolithic Horizons*. Papers presented at the Seventh International Conference on the Mesolithic in Europe, Belfast 2005. Oxbow Books, Oxford, pp. 564-569.
- Crombé P, J Sergeant, E Robinson & J De Reu 2011: Hunter-gatherer responses to environmental change during the Pleistocene-Holocene transition in the southern North Sea basin: Final Palaeolithic-Final Mesolithic land use in northwest Belgium. *Journal of Anthropological Archaeology* 30, 454-471.
- Crombé P, P De Smedt, NS Davies, V Gelorini, A Zwertvaegher, R Langohr, D Van Damme, H Demiddele, M Van Strydonck, M Antrop, J Bourgeois, P De Maeyer, J De Reu, PA Finke, M Van Meirvenne & J Verniers 2013: Hunter-gatherer responses to the changing environment of the Moervaart palaeolake (Nw Belgium) during the Late Glacial and Early Holocene. *Quaternary International* 308-309, 162-177.
- Crombé P, J Sergeant, A Verbrugge, A De Graeve, B Cherretté, J Mikkelsen, V Cnudde, T De Kock, HD Huisman, BJ van Os, M Van Strydonck & M Boudin 2014: A sealed flint knapping site from the Younger Dryas in the Scheldt valley (Belgium): Bridging the gap in human occupation at the Pleistocene–Holocene transition in W Europe. *Journal of Archaeological Science* 50, 420-439.
- Crutzen PJ & EF Stoermer 2000: The Anthropocene. *IGBP Newsletter* 41, 12.
- Crutzen PJ, 2002: Geology of mankind. *Nature* 415, 23.
- Cubuk GA, 1975: Der Altpaläolithische fundplatz im carrière Hélin bei St. Symphorien (Belgien). Bericht über die grabungen 1972-1974. *Archäologisches Korrespondenzblatt* 5, 253-261.
- Cunningham AC & J Wallinga 2010: Selection of integration time intervals for quartz OSL decay curves. *Quaternary Geochronology* 5, 657-666.
- Cunningham AC, MAJ Bakker, S van Heteren, B van der Valk, AJF van der Spek, DR Schaart & J Wallinga 2011: Extracting storm surge data from coastal dunes for improved assessment of flood risk. *Geology* 39, 1063-1066.
- Cunningham AC, J Wallinga & P Minderhoud 2011: Expectations of scatter in equivalent-dose distributions when using multi-grain aliquots for OSL dating. *Geochronometria* 38, 424-431.
- Cunningham AC & J Wallinga 2012: Realizing the potential of fluvial archives using robust OSL chronologies. *Quaternary Geochronology* 12, 98-106.
- Cziesla E & PB Pettitt 2003: AMS-¹⁴C-datierungen von spätpaläolithischen und mesolithischen funden aus dem bützsee (Brandenburg). *Archäologisches Korrespondenzblatt* 33, 21-38.
- De Bie M & PM Vermeersch 1998: Pleistocene–Holocene transition in Benelux. *Quaternary International* 49, 29-43.
- De Bie M & J-P Caspar 2000: *Rekem. A Federmesser camp on the Meuse river bank*. Vlaams Instituut voor Onroerend Erfgoed, Leuven.
- De Heinzelin J, 1959: Stratigraphie de la carrière Hélin sur base des résultats de la campagne de fouille de 1958. *Bulletin de l'Institut royal des Sciences naturelles de Belgique* 35, 1-27.
- De Heinzelin J & P Haesaerts 1983: Un cas de débitage laminaire au Paléolithique ancien: Croix-l'Abbé à Saint-Valéry-sur-Somme. *Gallia préhistoire* 26, 189-201.
- De Jager DH & JF van Voorst 2010: *De waardstelling en catalogus van de vindplaats "De Bever" (3Z4_1) in Almere De Vaart IV/VI, plangebied 3Z4*. Archeologische rapporten Almere 69, Gemeente Almere, Almere.
- De Jong J, 1991: Pollen-analytical investigation on sediments of Pleistocene age at Wageningen (The Netherlands), in: G Ruegg (ed.), *Geology and archaeology of ice-pushed Pleistocene deposits near Wageningen (The Netherlands)*. Mededelingen Rijks Geologische Dienst 46, 65-70.
- De Kraker AMJ, 2006: Flood events in the southwestern Netherlands and coastal Belgium, 1400–1953. *Hydrological Sciences Journal* 51, 913-929.
- De Loecker D, 2006: Beyond the site: the Saalian archaeological record at Maastricht-Belvédère (the Netherlands). *Analecta Praehistorica Leidensia* 35/36, 1-300.
- De Loecker D & N Schlanger 2006: Analysing Middle Palaeolithic flint assemblages: the system used for the studying of the flint artifacts at Maastricht-Belvédère (the Netherlands). *Analecta Praehistorica Leidensia* 35/36, 303-345 (on CD-rom).
- De Moor JJW, JAA Bos, MTIJ Bouman, C Moolhuizen, R Exaltus, FPA Maartense & TJM van der Linden 2009: *Definitief Archeologisch Onderzoek in het tracé van de Hanzelijn in het Nieuwe Land: een interdisciplinaire geo-archeologische waardering van het begraven landschap van Oostelijk Flevoland*. Deltares, Delft.
- De Moor JJW, 2011: *Verbreiding Groenewoudsetocht. Een verkennend booronderzoek (IVO-O) te Zeewolde (Flevoland)*. EARTH 2011-31, EARTH Integrated Archaeology, Amersfoort.

- De Moor JJW, 2013: Fysische geografie, in: T Hamburg, A Müller & B Quadflieg (eds.), *Mesolithisch Swifterbant: Mesolithisch gebruik van een duin ten zuiden van Swifterbant (8300-5000 v.Chr.). Een archeologische opgraving in het tracé van de N23/N307, Provincie Flevoland*. Haveka bv. Archol rapport 174 & ADC rapport 3250, 63-84.
- De Moor JJW, A Maurer & I Devriendt 2013a: *Almere Poort, locatie 4E4 “de Kaap” Scandinaviëlaan/Noorwegenkade. Een archeologische begeleiding door middel van boringen, dateringen en specialistisch onderzoek*. EARTH Integrated Archaeology Rapporten 38, EARTH Integrated Archaeology, Amersfoort.
- De Moor JJW, AM Maurer, D Fritsch & I Devriendt 2013b: *Almere Poort Vindplaats 4E_17 “de Geest” – Nederlandstraat. Een waarderend archeologisch onderzoek door middel van boringen, dateringen en specialistisch onderzoek*. Earth Integrated Archaeology Rapporten 45, EARTH Integrated Archaeology, Amersfoort.
- De Moor V, 2008: *Kernen uit Kwintelooijen, een beschrijving en analyses van midden-Paleolithische vuurstenen uit de collectie Rhenen II*. BA Thesis, Leiden University.
- De Mulder EF & JHA Bosch 1982: Holocene stratigraphy, radiocarbon datings and palaeogeography of Central and Northern North-Holland (The Netherlands). *Mededelingen Rijks Geologische Dienst* 36-3, 111-160.
- De Pater B, 2011: Conflicting images of the Zuider Zee around 1900: nation-building and the struggle against water. *Journal of Historical Geography* 37, 82-94.
- De Roever J, 1976: Excavations at the river dune sites S21-22 (Swifterbant Contribution 4). *Helinium* 16, 209-221.
- De Roever P, 2004: *Swifterbant-aardewerk: een analyse van de neolithische nederzettingen bij Swifterbant, 5e millennium voor Christus*. University of Groningen, Groningen.
- De Roller GJ & SA Mulder 2006: *Een archeologisch bureau-onderzoek en inventariserend veldonderzoek (IVO) op kavel E122 te Nagele, gemeente Noordoostpolder (Fl.)*. ARC-Rapporten 2006-30, Archaeological Research & Consultancy, Groningen.
- De Vleeschouwer F, L Gérard, C Goormaghtigh, N Mattielli, G Le Roux & N Fagel 2007: Atmospheric lead and heavy metal pollution records from a Belgian peat bog spanning the last two millennia: human impact on a regional to global scale. *Science of the Total Environment* 377, 282-295.
- De Waard D, 1949: *Glacigeen Pleistoceen: een geologisch detailonderzoek in Urkerland (Noordoostpolder)*. PhD Thesis, Utrecht University.
- Dearing J, R Battarbee, R Dikau, I Larocque & F Oldfield 2006: Human–environment interactions: learning from the past. *Regional Environmental Change* 6, 1-16.
- Deckers P, 1982: Preliminary Notes on the Neolithic Flint Material from Swifterbant. Swifterbant Contribution 13. *Helinium* 22, 33-39.
- Deeben J, 1988: The Geldrop sites and the Federmesser occupation of the southern Netherlands, in: M Otte (ed.), *De la Loire à l’Oder. Les civilisations du Paléolithique final dans le nord-ouest européen* (= Actes du Colloque de Liège, décembre 1985). BAR International Series 444 (I & II), 357-398.
- Deeben J, 1990: Geldrop, in: WJH Verwers (ed.), *Archeologische Kroniek van Noord-Brabant 1985-1987* (= Bijdragen tot de studie van het Brabantse Heem 19). Brabants Heem, Waalre, pp. 15-20.
- Deeben J, 1994: De laatpaleolithische en mesolithische sites bij Geldrop (N.Br.). Deel 1. *Archeologie* 5, 3-57.
- Deeben J, 1995: De laatpaleolithische en mesolithische sites bij Geldrop (N.Br.). Deel 2. *Archeologie* 6, 3-52.
- Deeben J, P Dijkstra & P Van Gisbergen 2000: Some new ¹⁴C dates from sites of the Ahrensburg culture in the Southern Netherlands. *Notae Praehistoricae* 20, 95-109.
- Deeben J, O Brinkkemper, B Groenewoudt & R Lauwerier 2006: Een Federmesser-site van de Enterse Akkers (gemeente Wierden, Overijssel), in: BJ Groenewoudt, RH van Heeringen & GH Scheepstra (eds.), *Het zandeilandenrijk van Overijssel, Bundel verschenen ter gelegenheid van de pensionering van A.D. Verlinde als archeoloog in, voor en van Overijssel*. Nederlandse Archeologische Rapporten 22. Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, Amersfoort, pp. 49-82.
- Deforce K, J Bastiaens, W Van Neer, A Eryvynck, A Lentacker, J Sergant & P Crombé 2013: Wood charcoal and seeds as indicators for animal husbandry in a wetland site during the late mesolithic–early neolithic transition period (Swifterbant culture, ca. 4600–4000 BC) in NW Belgium. *Vegetation history and archaeobotany* 22, 51-60.
- Dereze C, DAG Vandenberghe M Van Gils, F Mees, E Paulissen & P Vandenhoute 2012: Final Palaeolithic settlements of the Campine region (NE Belgium) in their environmental context: Optical age constraints. *Quaternary International* 251, 7-21.
- Devriendt I, 2014: *Swifterbant Stones. The Neolithic Stone and Flint Industry at Swifterbant (the Netherlands): From Stone Typology and Flint Technology to Site Function*. 2 Vols. Barkhuis Publishing, Groningen.
- Dezileau L, P Sabatier, P Blanchemanche, B Joly, D Swingedouw, C Cassou, J Castaings, P Martinez & U Von Grafenstein 2011: Intense storm activity during the Little Ice Age on the French Mediterranean coast. *Palaeogeography, Palaeoclimatology, Palaeoecology* 299, 289-297.

- Dibley G & A Kennard 1916: Excursion to Grays: Saturday, April 15th, 1916. *Proceedings of the Geologists' Association* 27, 103-105.
- Diskin S, V Heyvaert, K Pavlopoulos & B Schütt 2013: Geoarchaeology: a toolbox of approaches applied in a multidisciplinary research discipline. *Quaternary International* 308-309, 1-3.
- Dodge DR, 2012: A molecular approach to Neanderthal extinction. *Quaternary International* 259, 22-32.
- Dresscher S & DCM Raemaekers 2010: Oude geulen op nieuwe kaarten. Het krekensysteem bij Swifterbant (Fl.). *Paleo-aktueel* 21, 31-38.
- Doppert JWC, GHJ Ruegg, CJ van Staaldin, WH Zagwijn & JG Zandstra 1975: Lithostratigraphy: Formaties van het Kwartair en het Boven-Tertiair in Nederland, in: WH Zagwijn & CJ van Staaldin (eds.), *Toe-lichting bij geologische overzichtskaarten van Nederland*. Rijks Geologische Dienst, Haarlem, pp. 11-56.
- Dresscher S & DCM Raemaekers 2010: Oude geulen op nieuwe kaarten. Het krekensysteem bij Swifterbant (Fl.). *Paleo-aktueel* 21, 31-38.
- Drucker DG, W Rosendahl, W Van Neer, M-J Weber, I Görner & H Bocherens 2016: Environment and subsistence in north-western Europe during the Younger Dryas: An isotopic study of the human of Rhünda (Germany). *Journal of Archaeological Science: Reports* 6, 690-699.
- Dutton A, E Bard, F Antonioli, TM Esat, K Lambeck & MT McCulloch 2009: Phasing and amplitude of sea-level and climate change during the penultimate interglacial. *Nature Geoscience* 2, 355-359.
- Eden DN & MJ Page 1998: Palaeoclimatic implications of a storm erosion record from late Holocene lake sediments, North Island, New Zealand. *Palaeogeography, Palaeoclimatology, Palaeoecology* 139, 37-58.
- Edmonds M, 1999: Inhabiting neolithic landscapes. *Journal of Quaternary Science* 14, 485-492.
- Eggelsmann R & M Schuch 1980: Moorhydrology, in: K Gottlich (ed.), *Moor- und Torfkunde* (2nd edition). Schweizerbartische Verlagsbuchhandlung, Stuttgart, pp. 210-224.
- Eilander DA & W Heijink 1990: *Bodemkaart van Nederland 1: 50 000: Toelichting bij de kaartbladen 20 West Lelystad (gedeeltelijk), 20 Oost Lelystad en 21 West Zwolle*. Staring Centrum, Wageningen.
- Ellis EC, 2015: Ecology in an anthropogenic biosphere. *Ecological Monographs* 85, 287-331.
- Engel M & H Brückner 2014: Late Quaternary environments and societies: progress in geoarchaeology. *Zeitschrift für Geomorphologie, Supplementbände* 58, 1-6.
- Ente PJ, 1971: Sedimentary geology of the Holocene in lake IJssel Region. *Netherlands Journal of Geosciences* 50, 373-382.
- Ente PJ, 1976: The geology of the northern part of Flevoland in relation to the human occupation in the Atlantic time. *Helinium* 16, 15-35.
- Ente PJ, J Koning & R Koopstra 1986: *De bodem van Oostelijk Flevoland*. Flevovericht 258, Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders, Lelystad.
- Erdbrink D, C Meiklejohn & J Tacoma 1980: River Valley People: fossil human remains from river deposits in the IJssel valley in the Dutch provinces of Gelderland and Overijssel (postcranial specimens and some recently found additions). *Proceedings of the Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, Series C: Biological and Medical Sciences* 83, 363-386.
- Eriksen AM, D Gregory & Y Shashoua 2015: Selective attack of waterlogged archaeological wood by the shipworm, *Teredo navalis* and its implications for in-situ preservation. *Journal of Archaeological Science* 55, 9-15.
- Exaltus R, 2007a: *Emmeloord, Randweg (Fl.)*. Een Inventariserend Archeologisch Veldonderzoek. Steekproefrapport 2007-03/05, De Steekproef, Zuidhorn.
- Exaltus R, 2007b: *Kraggenburg, Kavel T81 (Fl.)*. Een Inventariserend Archeologisch Veldonderzoek. Steekproefrapport 2007-10/06, De Steekproef, Zuidhorn.
- Exaltus R, 2008: *Almere, baggerdepots Gem. Almere (Fl.)*. Een Inventariserend Archeologisch Veldonderzoek. Steekproefrapport 2008-09/10, De Steekproef, Zuidhorn.
- Exaltus R, 2009: *Almere, baggerdepots Gem. Almere (Fl.)*. Een Inventariserend Archeologisch Veldonderzoek. Steekproefrapport 2008-09/10, De Steekproef, Zuidhorn.
- Faivre J-P, B Maureille, P Bayle, I Crevecoeur, M Duval, R Grün, C Bemilli, S Bonilauri, S Coutard, M Bessou, N Limondin-Lozouet, A Cottard, T Deshayes, A Douillard, X Henaff, C Pautret-Homerville, L Kinsley & E Trinkaus 2014: Middle Pleistocene Human Remains from Tourville-la-Rivière (Normandy, France) and Their Archaeological Context. *PLoS ONE* 9, e104111.
- Finlayson C, 2004: *Neanderthals and modern humans: an ecological and evolutionary perspective*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Fischer A & H Tauber 1986: New C-14 Datings of Late Palaeolithic Cultures from Northwestern Europe. *Journal of Danish Archaeology* 5, 7-13.
- Flannery KV, 1968: Archaeological systems theory and early Mesoamerica, in: B Meggers (ed.), *Anthropological Archaeology in the Americas*. Anthropological Society of Washington, Washington D.C., pp. 67-87.
- Flannery KV, 1986: *Guilá Naguitz: Archaic Foraging and Early Agriculture in Oaxaca, Mexico*. Academic Press, New York.

- Foley SF, D Gronenborn, MO Andrae, JW Kadereit, J Esper, D Scholz, U Pöschl, DE Jacob, BR Schöne, R Schreg, A Vött, D Jordan, J Lelieveld, CG Weller, KW Alt, S Gaudzinski-Windheuser, K-C Bruhn, H Tost, F Sirocko & PJ Crutzen 2013: The Palaeoanthropocene – The beginnings of anthropogenic environmental change. *Anthropocene* 3, 83-88.
- Galbraith RF, 1990: The radial plot: Graphical assessment of spread in ages. *International Journal of Radiation Applications and Instrumentation. Part D. Nuclear Tracks and Radiation Measurements* 17, 207-214.
- Galbraith RF, RG Roberts, GM Laslett, H Yoshida & JM Olley 1999: Optical dating of single and multiple grains of quartz from Jinmium rock shelter, northern Australia: Part 1, Experimental design and statistical models. *Archaeometry* 41, 339-364.
- Gallant JC & JP Wilson 2000: Primary topographic attributes, in: JP Wilson & JC Gallant (eds.), *Terrain Analysis: Principles and Applications*. Wiley, New York, pp. 51-85.
- Gamble CS, 1986: *The Palaeolithic settlement of Europe*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Gamble C, 1995: The earliest occupation of Europe: the environmental background. *Analecta Praehistorica Leidensia* 27, 279-295.
- Gaudzinski S, 1995: Wallertheim revisited: A re-analysis of the fauna from the middle palaeolithic site of Wallertheim (Rheinessen/Germany). *Journal of Archaeological Science* 22, 51-66.
- Gaudzinski S & W Roebroeks 2000: Adults only. Reindeer hunting at the middle palaeolithic site Salzgitter Lebenstedt, northern Germany. *Journal of Human Evolution* 38, 497-521.
- Gehasse EF, 1995: *Ecologisch-archeologisch onderzoek van het neolithicum en de vroege Bronstijd in de Noordoostpolder met de nadruk op vindplaats P14: gevolgd door een overzicht van de bewoningsgeschiedenis en bestaansconomie binnen de Holocene Delta*. PhD Thesis, University of Amsterdam.
- Geurts AJ, 1991: *Schokland: de historie van een weerbarstig eiland*. Publikaties van de Stichting voor het bevolkingsonderzoek in de drooggelegde Zuiderzeepolders 56, Stichting voor het Bevolkingsonderzoek in de drooggelegde Zuiderzeepolders, Lelystad.
- Gibbard P & J Lewin 2002: Climate and related controls on interglacial fluvial sedimentation in lowland Britain. *Sedimentary Geology* 151, 187-210.
- Goldberg P, P Holliday & C Ferring 2001: *Earth Sciences and Archaeology*. Kluwer Academic/Plenum, New York.
- Goldberg P & RI Macphail 2006: *Practical and Theoretical Geoarchaeology*. Wiley-Blackwell Publishing, Oxford, p. 454.
- Goovaerts P, 1997: *Geostatistics for natural resources evaluation*. Oxford University Press, New York.
- Gotjé W, 1993: *De Holocene laagveenontwikkeling in de randzone van de Nederlandse kustvlakte (Noordoostpolder)*. PhD Thesis, Vrije Universiteit Amsterdam.
- Gotjé W, 1997: *De vegetatie op en rond een Mesolithische en Vroeg Neolithische vindplaats. Een ecologisch onderzoek aan drie kernen op de vindplaats Hoge Vaart*. BIAxiaal 36, BIA Consult, Zaandam.
- Gottschalk MKE, 1971: *Stormvloed en rivieroverstromingen in Nederland I, de periode vóór 1400*. Van Gorcum & Comp., Assen.
- Gottschalk MKE, 1975: *Stormvloed en rivieroverstromingen in Nederland II, de periode 1400-1600*. Van Gorcum & Comp, Assen.
- Goval E, 2008: *Définitions, analyses et caractérisations des territoires des Néandertaliens au Weichselien ancien en France septentrionale (Approches technologiques et spatiales des industries lithiques, élargissement au Nord-Ouest de l'Europe)*. PhD Thesis, Université des Sciences et Technologies de Lille.
- Gowlett J, REM Hedges, I Law & C Perry 1987: Radiocarbon dates from the Oxford AMS system: Archaeometry datelist 5. *Archaeometry* 29, 125-155.
- Gramsch B & J Beran 2010: Spätaltsteinzeitliche Funde von Wustermark, Fundplatz 22, Lkr. Havelland. *Veröffentlichungen zur Brandenburgischen Landesarchäologie* 41, 95-142.
- Gramsch B, J Beran, S Hanik & RS Sommer 2013: A Palaeolithic fishhook made of ivory and the earliest fishhook tradition in Europe. *Journal of Archaeological Science* 40, 2458-2463.
- Green S, 1984: *Pontnewydd Cave. A Lower Palaeolithic hominid site in Wales: The first report*. National Museum of Wales, Cardiff.
- Green S, 1988: Pontnewydd Cave: the selection of raw materials for artefact manufacture and the question of natural damage, in: R MacRae & N Moloney (eds.), *Non-flint stone tools and the Palaeolithic occupation of Britain*. BAR British Series 189, 223-232.
- Grimm SB & M-J Weber 2008: The chronological framework of the Hamburgian in the light of old and new ¹⁴C dates. *Quartär* 55, 17-40.
- Guilbaud M & G Carpentier 1995: Un remontage exceptionnel à Tourville-la-Rivière (Seine-Maritime). *Bulletin de la Société préhistorique française* 92, 289-295.
- Guisan A, SB Weiss & AD Weiss 1999: GLM versus CCA spatial modeling of plant species distribution. *Plant Ecology* 143, 107-122.

- Gunnink J, D Maljers, S van Gessel, A Menkovic & H Hummelman 2013: Digital Geological Model (DGM): a 3D raster model of the subsurface of the Netherlands. *Netherlands Journal of Geosciences* 92, 33-46.
- Hacquebord L, 1974: De geologie van de noord-westhoek van Oostelijk Flevoland. *Berichten Fysisch Geografische Afdeling, Geografisch Instituut Utrecht* 8, 43-51.
- Hacquebord L, 1976: Holocene geology and palaeogeography of the environment of the levee sites near Swifterbant (Polder Oost Flevoland, section G 36-41).(Swifterbant Contributions 3). *Helinium* 16, 36-42.
- Haesaerts P, 1978: Contexte stratigraphique de quelques gisements paléolithiques de plein air de Moyenne Belgique. *Bulletin de la Société Royale Belge d'Anthropologie et de Préhistoire Bruxelles* 89, 115-133.
- Hamburg T, C Kruijshaar, J Nientker, JHM Peeters & A Rast-Eicher 2001: Deel 13: Grondsporen: antropogene sporen en structuren, in: JHM Peeters & JWH Hogestijn (eds.), *De mesolithische en vroeg-neolithische vindplaats Hoge Vaart-A27 (Flevoland)*. Rapportage Archeologische Monumentenzorg 79. Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, Amersfoort.
- Hamburg T, A Müller & B Quadflieg (eds.) 2012: *Mesolithisch Swifterbant. Mesolithisch gebruik van een duin ten zuiden van Swifterbant (8300-5000 v. Chr.)*. Een archeologische opgraving in het tracé van de N23/N307, Provincie Flevoland. Archol rapport 174 & ADC rapport 3250. Haveka BV, Alblisserdam.
- Hanemaaijer M, 2010: *Windmolenpark Zuidlob (gemeente Zeewolde)*. Een Inventariserend Veldonderzoek in de vorm van een karterend booronderzoek. ADC-Rapport 2336, ADC ArcheoProjecten, Amersfoort.
- Hansell MH, 1984: *Animal architecture and building behaviour*. Longman, New York.
- Harding P, P Gibbard, J Lewin, M Macklin & E Moss 1987: The transport and abrasion of flint handaxes in a gravel-bed river, in: G Sieveking & M Newcomer (eds.), *The Human Uses of Flint and Chert: Proceedings of the Fourth International Flint Symposium*. Cambridge University Press, Cambridge, UK, pp. 115-126.
- Hardy BL & M-H Moncel 2011: Neanderthal use of fish, mammals, birds, starchy plants and wood 125-250,000 years ago. *PLoS ONE* 6, e23768.
- Hartz S, D Heinrich & H Lübke 2002: Coastal Farmers-the neolithisation of northernmost Germany, in: A Fischer & K Kristiansen (eds.), *The Neolithisation of Denmark: 150 years of debate*. Collis, Sheffield, pp. 321-340.
- Haslett SK & EA Bryant 2007: Reconnaissance of historic (post-AD 1000) high-energy deposits along the Atlantic coasts of southwest Britain, Ireland and Brittany, France. *Marine Geology* 242, 207-220.
- Haslett SK, HE Mellor & EA Bryant 2009: Meteo-tsunami hazard associated with summer thunderstorms in the United Kingdom. *Physics and Chemistry of the Earth, Parts A/B/C* 34, 1016-1022.
- Havinga AJ, 1962: *Een palynologisch onderzoek van in dekzand ontwikkelde bodemprofielen*. PhD Thesis, Wageningen University.
- Hayden B, 1990: Nimrods, piscators, pluckers, and planters: The emergence of food production. *Journal of Anthropological Archaeology* 9, 31-69.
- Hayden B, 1992: Models of domestication, in: AB Gebauer & T Price (eds.), *Transitions to agriculture in prehistory*. Prehistory Press, Madison, pp. 11-19.
- Hedges REM, RA Housley, CR Bronk & GJ van Klinken 1992: Radiocarbon dates from the Oxford AMS system: Archaeometry datelist 15. *Archaeometry* 34, 337-357.
- Heidemij 1993: *Atlas Pleistoceen zand in Zuidelijk Flevoland. Rivierduinen, dekzandruggen en verspoeld pleistocene zandlagen in de secties Gz, Kz, Lz en Nz van Zuidelijk Flevoland*. Rapportnummer 635/EA93/C326/21083, Heidemij Advies, Lelystad.
- Hejcman M, P Hejcmanová, M Stejskalová & V Pavlů 2014: Nutritive value of winter-collected annual twigs of main European woody species, mistletoe and ivy and its possible consequences for winter foddering of livestock in prehistory. *The Holocene* 24, 659-667.
- Hering JH, 1776: *Bespiegeling over Neêrlandsch Waterlood tusschen den 14den en 15den November 1775*. By de Wed. Loveringh en Allart, Amsterdam.
- Hérisson D, 2007: *Strategie de reduction des nucleus du niveau 3 du gisement Paléolithique Moyen de Therdonne (Oise, France)*. MA Thesis, Université des Sciences et Technologies de Lille.
- Hijma MP & KM Cohen 2011: Holocene transgression of the Rhine river mouth area, The Netherlands/Southern North Sea: palaeogeography and sequence stratigraphy. *Sedimentology* 58, 1453-1485.
- Hijma MP, KM Cohen, W Roebroeks, WE Westerhoff & FS Busschers 2012: Pleistocene Rhine-Thames landscapes: geological background for hominin occupation of the southern North Sea region. *Journal of Quaternary Science* 27, 17-39.
- Hoek W, 1997: *Palaeogeography of Lateglacial Vegetations. Aspects of Lateglacial and Early Holocene vegetation, abiotic landscape, and climate in The Netherlands*. PhD Thesis, Vrije Universiteit Amsterdam.
- Hoek WZ, 2001: Vegetation response to the ~14.7 and ~11.5 ka cal. BP climate transitions: is vegetation lagging climate? *Global and Planetary Change* 30, 103-115.
- Hoffecker JF, G Baryshnikov & O Potapova 1991: Vertebrate remains from the Mousterian site of Il'skaya I (Northern Caucasus, USSR): New analysis and interpretation. *Journal of Archaeological Science* 18, 113-147.

- Hogestijn JWH, 1990: From Swifterbant to TRB in the IJssel-Vecht Basin, some suggestions, in: D Jankowska (ed.), *Die Trichterbecherkultur. Neue Forschungen und Hypothesen. Teil I*. Prehistoric Institute, University of Poznań, Poznań, pp. 163-180.
- Hogestijn JWH, 1991: Archeologische kroniek van Flevoland, in: GHJ Tiesinga (ed.), *En het land was niet langer woest en ledig*. Cultuur Historisch Jaarboek voor Flevoland 1, 110-129.
- Hogestijn JWH, 1992: Schokland in de late Middeleeuwen, in: GHJ Tiesinga (ed.), *Schokland revisited*, Cultuur Historisch Jaarboek voor Flevoland 2, 95-112.
- Hogestijn JWH, MH Bartels & FJ Laarman 1994: Archeologisch onderzoek van twee terpschaduwten op kavel J77 (gemeente Noordoostpolder), in: GHJ Tiesinga (ed.), *Ruimte voor verandering*, Cultuur Historisch Jaarboek voor Flevoland 4, 77-96.
- Hogestijn JWH & JHM Peeters 2001: *De mesolithische en vroeg-neolitische vindplaats Hoge Vaart-A27 (Flevoland)*. Rapportage Archeologische Monumentenzorg 79. Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, Amersfoort.
- Hogestijn JWH & HCJ Visscher 2004: *Basisrapportage vooronderzoek plangebied 2Q2, Annatuinen, Stedenwijk-Zuid*. Archeologische Rapporten Almere 1, Gemeente Almere, Almere.
- Hogestijn JWH, 2005: *Adviesdocument plangebied 2X3, Noorderplassen Kombuis*. Archeologische Rapporten Almere 100, deel 51, Gemeente Almere, Almere.
- Hogestijn JWH, HCJ Visscher, SADS Post & AA Kerkhoven 2008: *Basisrapportage vooronderzoek waardstelling, selectieadvies tekst bestemmingsplan plangebied 1P4/6, Overgooi*. Archeologische rapporten Almere 22, Gemeente Almere, Almere.
- Hogestijn JWH, 2011: *Basisrapportage vooronderzoek plangebied 2P3 deelgebied OPDC*. Archeologische Rapporten Almere 73, Gemeente Almere, Almere.
- Holl J & RM van der Zee 2010: *Recreatiepark De Voorst, Kraggenburg (gemeente Noordoostpolder). Een Bureauonderzoek en Inventariserend Veldonderzoek in de vorm van een verkennend en karterend booronderzoek*. ADC-Rapport 2163, ADC ArcheoProjecten, Amersfoort.
- Horn M, R Kühner & R Thiele 2005: Die Ausräumung „Merzdorfer Ausbauten“ im Tagebau Cottbus-Nord und ihre Beziehung zur Ausdehnung des Weichsel-Eises in Südostbrandenburg. *Brandenburgische Geowissenschaftliche Beiträge* 12, 37-44.
- Hosfield RT & J Chambers 2004: *The archaeological potential of secondary contexts*. English Heritage Project Report 3361, English Heritage Archive Report, London.
- Hosfield RT & J Chambers 2005: Pleistocene geochronologies for fluvial sedimentary sequences: an archaeologist's perspective. *Journal of Quaternary Science* 20, 285-296.
- Hosfield RT & J Chambers 2009: Genuine Diversity? The Broom Biface Assemblage. *Proceedings of the Prehistoric Society* 75, 65-100.
- Hosfield RT, 2011: Rolling stones: understanding river-rolled Paleolithic artifact assemblages. *Geological Society of America Special Papers* 476, 37-52.
- Hovers E & S Kuhn 2006: *Transitions before the transition: evolution and stability in the Middle Paleolithic and Middle Stone Age*. Springer, New York.
- Hublin J-J & W Roebroeks 2009: Ebb and flow or regional extinctions? On the character of Neandertal occupation of northern environments. *Comptes Rendus Palevol* 8, 503-509.
- Huis in 't Veld, JY & H Buitenhuis 2004: *Een archeologisch inventariserend veldonderzoek (IVO) door middel van een bureau- en booronderzoek aan de Schollevaarweg 77 te Zeewolde, gemeente Zeewolde (Fl.)*. ARC-Rapporten 2004-17, Archaeological Research & Consultancy, Groningen.
- Huisman DJ, AG Jongmans & DCM Raemaekers 2009: Investigating Neolithic land use in Swifterbant (NL) using micromorphological techniques. *CATENA* 78, 185-197.
- Huisman DJ & G Mauro 2012: The never-ending story? The lessons of fifteen years of archaeological monitoring at the former island of Schokland. *Conservation and Management of Archaeological Sites* 14, 406-428.
- Huisman JJ & HCJ Visscher 2005: *Basisrapportage vooronderzoek waardstelling, selectieadvies tekst bestemmingsplan plangebied 3Z8 NBC Oostvaardersplassen*. Archeologische rapporten Almere 10, Gemeente Almere, Almere.
- Huisman JJ & HCJ Visscher 2006a: *Basisrapportage vooronderzoek waardstelling, selectieadvies tekst bestemmingsplan plangebied 5C, Almere Hout*. Archeologische Rapporten Almere 12, Gemeente Almere, Almere.
- Huisman JJ & HCJ Visscher 2006b: *Eindrapportage vooronderzoek waardstelling, selectieadvies tekst bestemmingsplan 1R12 Stichtse Kant Oost*. Archeologische Rapporten Almere 17, Gemeente Almere, Almere.
- Huisman JJ, 2011: *Eindrapportage vooronderzoek plangebied 3KNS, Gezondheidscentrum*. Archeologische Rapporten Almere 75, Gemeente Almere, Almere.
- Huisman JJ & HCJ Visscher 2011: *Basisrapportage vooronderzoek waardstelling, selectieadvies tekst bestemmingsplan plangebied 5Z, Almere Hout Noord*. Archeologische Rapporten Almere 15, Gemeente Almere, Almere.

- Huizer J, 2006: *Zeewolde, Zuidlob. Een Inventariserend Veldonderzoek in de vorm van boringen*. ADC Rapport 761, ADC ArcheoProjecten, Amersfoort.
- Huxtable J, 1984: Thermoluminescence (TL) studies on burnt flint and stones, in: S Green (ed.), *Pontnewydd Cave. A Lower Palaeolithic hominid site in Wales: the First Report*. National Museum of Wales, Cardiff, pp. 106-107.
- Huxtable J, 1986: The thermoluminescence dates, in: P Callow & JM Cornford (eds.), *La Cotte de St. Brelade, 1961-1978: Excavations by C.B.M. McBurney*. Geobooks, Norwich, pp. 145-149.
- Huxtable J & MJ Aitken 1988: Datation par thermoluminescence, in: A Tuffreau & J Sommé (eds.), *Le gisement paléolithique moyen de Biache-Saint-Vaast (Pas-de-Calais). Volume I: stratigraphie, environnement, études archéologiques* (1ère partie). Mémoires de la Société Préhistorique Française 21, 107-108.
- Huxtable J, 1993: Further thermoluminescence dates for burnt flints from Maastricht-Belvédère and a finalized thermoluminescence age for Unit IV Middle Palaeolithic sites. *Mededelingen Rijks Geologische Dienst* 47, 41-44.
- Ingold T, 1980: *Hunters, pastoralists, and ranchers: reindeer economies and their transformations*. Cambridge University Press Cambridge.
- Jans MME, H Kars, CM Nielsen–Marsh, CI Smith, AG Nord, P Arthur & N Earl 2002: In situ preservation of archaeological bone: a histological study within a multidisciplinary approach. *Archaeometry* 44, 343-352.
- Jelgersma S, 1961: Holocene sea level changes in the Netherlands. *Mededelingen Geologische Stichting Series 2* 6, 1-100.
- Jelgersma S & JB Breeuwer 1975: Toelichting bij de kaart glaciële verschijnselen gedurende het Saalian, 1:600.000, in: WH Zagwijn & CJ van Staalduinen (eds.), *Toelichting bij geologische overzichtskaarten van Nederland*. Rijks Geologische Dienst, Haarlem, pp. 93-103.
- Jelgersma S, 1979: Sea-level changes in the North Sea basin, in: E Oele, RTE Schüttenhelm & AJ Wiggers (eds.), *The Quaternary History of the North Sea*. Acta Universitatis Upsaliensis, Symposia Universitatis Upsaliensis Annum Quingentesimum Celebrantis 2, 233-248.
- Jelgersma S, MJF Stive & L van der Valk 1995: Holocene storm surge signatures in the coastal dunes of the western Netherlands. *Marine Geology* 125, 95-110.
- Jelsma J & C Tulp 2003: *Marknesse, Luttelgeesterweg: Een Inventariserend Archeologisch Veldonderzoek*. Steekproefrapport 2003-10/2, De Steekproef, Zuidhorn.
- Jeurgens C, 1991: *De Haarlemmermeer: een studie in planning en beleid, 1836-1858*. NEHA, Amsterdam.
- Johansen L, JN Lanting, RCGM Lauwerier, MJLT Niekus, D Stapert & I-LM Stuijts 2000: De Federmesser-vindplaats bij Doetinchem (Gld.): natuurwetenschappelijk onderzoek. *Paleo-aktueel* 11, 9-14.
- Johansen L, M Niekus & D Stapert 2007: Een vreemde vuistbijl, in secondaire positie gevonden bij Dronten (Fl.). *Paleo-Aktueel* 18, 4-9.
- Jones CG, JH Lawton & M Shachak 1994: Organisms as ecosystem engineers. *Oikos* 69, 373-386.
- Jones CG, JH Lawton & M Shachak 1997: Positive and negative effects of organisms as physical ecosystem engineers. *Ecology* 78, 1946-1957.
- Jones G & P Rowley-Conwy 2007: On the importance of cereal cultivation in the British Neolithic, in: S Colledge & J Conolly (eds.), *The Origins and Spread of Domestic Plants in Southwest Asia and Europe*. Left Coast Press, Walnut Creek, pp. 391-419.
- Kaiser K & I Clausen I, 2005: Palaeopedology and stratigraphy of the Late Palaeolithic Alt Duvenstedt site, Schleswig-Holstein (Northwest Germany). *Archäologisches Korrespondenzblatt* 35, 447-466.
- Kamermans H & M Wansleben 1999: Predictive modelling in Dutch archaeology, joining forces, in: JA Barceló, I Briz and A Vila (eds.), *New Techniques for Old Times - CAA98. Computer Applications and Quantitative Methods in Archaeology*. BAR International Series 757, 225-230.
- Kamermans H, 2000: Land evaluation as predictive modelling: a deductive approach, in: G Lock (ed.), *Beyond the Map. Archaeology and Spatial Techniques*. IOS Press, Amsterdam, pp. 124-146.
- Kampffmeyer U, 1991: *Die Keramik der Siedlung Hüde I am Dümmer: Untersuchungen zur Neolithisierung des nordwestdeutschen Flachlands*. PhD Thesis, Universität Göttingen.
- Kars H, 1997: Conservation science and the archaeological property, in: WJH Willems, H Kars & DP Hallewas (eds.), *Archaeological heritage management in The Netherlands: fifty years State Service for Archaeological Investigations*. Van Gorcum/ Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, Assen/ Amersfoort, pp. 173-191.
- Kars H, 1998: Preserving our in situ archaeological heritage: a challenge to the geochemical engineer. *Journal of Geochemical Exploration* 62, 139-147.
- Kars H & RM van Heeringen (eds.) 2008: *Preserving archaeological remains in situ. Proceedings of the 3rd conference 7 - 9 December 2006, Amsterdam*, Geoarchaeological and Bioarchaeological Studies 10, Institute for Geo- and Bioarchaeology, Vrije Universiteit, Amsterdam.
- Kars R, F Busschers & J Wallinga 2012: Validating post IR-IRSL dating on K-feldspars through comparison with quartz OSL ages. *Quaternary Geochronology* 12, 74-86.

- Kasse C, 1997: Cold-Climature Aeolian Sand-Sheet Formation in North-Western Europe (c. 14–12.4 ka); a Response to Permafrost Degradation and Increased Aridity. *Permafrost and Periglacial Processes* 8, 295-311.
- Kasse C, 1999: Late Pleniglacial and Late Glacial aeolian phases in The Netherlands, in: Schirmer, W. (ed.), *Dunes and fossil soils*. *GeoArchaeoRhein* 3, 61-82.
- Kasse C, 2002: Sandy aeolian deposits and environments and their relation to climate during the Last Glacial Maximum and Lateglacial in northwest and central Europe. *Progress in Physical Geography* 26, 507-532.
- Keeley LH, 1995: Protoagricultural practices among hunter-gatherers: A cross-cultural survey, in: DT Price & AB Gebauer (eds.), *Last hunters, first farmers. New perspectives on the prehistoric transition to agriculture*. School of American Research Press, Santa Fe, New Mexico, pp. 243-272.
- Kelly RL, 1995: *The foraging spectrum: diversity in hunter-gatherer lifeways*. Smithsonian Institution Press, Washington D.C.
- Kendal J, JJ Tehrani & J Odling-Smee 2011: Human niche construction in interdisciplinary focus. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences* 366, 785-792.
- Kennard A, 1944: The Crayford Brickearths. *Proceedings of the Geologists' Association* 55, 121-169.
- Kerkhoven AA, H Peeters, P Visser & W Hessing 2005: *De ruimtelijke ambitie archeologie voor het Omgevingsplan Flevoland II (OPFII)*. *Methodiek, beleidsstudies, kaarten en resultaten van het werkatelier*. Intern rapport Provincie Flevoland.
- Kerkhoven AA, 2011a: *Bureauonderzoek en Inventariserend Veldonderzoek plangebied 4I/4F Homeruskwartier Almere Poort*. Archeologische Rapporten Almere 14, Gemeente Almere, Almere.
- Kerkhoven AA, 2011b: *Standaardrapportage Inventariserend Veldonderzoek plangebied 1P5/6 Almere Overgooi, gemeente Almere*. Archeologische Rapporten Almere 49, Gemeente Almere, Almere.
- Kiden P, L Denys & P Johnston 2002: Late Quaternary sea-level change and isostatic and tectonic land movements along the Belgian–Dutch North Sea coast: geological data and model results. *Journal of Quaternary Science* 17, 535-546.
- Kilian MR, J van der Plicht & B van Geel 1995: Dating raised bogs: New aspects of AMS ¹⁴C wiggle matching, a reservoir effect and climatic change. *Quaternary Science Reviews* 14, 959-966.
- Kirleis W, S Kloöß, H Kroll & J Müller 2012: Crop growing and gathering in the northern German Neolithic: a review supplemented by new results. *Vegetation history and archaeobotany* 21, 221-242.
- Kluiwing SJ, MA Lascaris AMJ de Kraker, H Renes, GJ Borger & SA Soetens 2013: Potential and use of archaeological and historical data in the coastal zone of the southern North Sea in a reconstruction of the sea level curve of the last 3000 years: results of a case study, in: GJ Borger, AMJ de Kraker, T Soens E Thoen, D Tys (eds.), *Landscape or seascapes? The history of the coastal environment in the North Sea area reconsidered*. Brepols Publishers, Turnhout, pp. 61-84.
- Kluiwing SJ, 2015: How geoarchaeology and landscape archaeology contribute to niche construction theory (NCT). *Water History* 7, 557-571.
- Kluiwing SJ, M Engel, VM Heyvaert & AJ Howard 2015: Where earth scientists meet Cleopatra: Geoarchaeology and geoprosection of ancient landscapes. *Quaternary International* 367, 1-3.
- Koehler H, 2008: L'apport du gisement des Oisiers à Bapaume (Pas-de-Calais) au début sur l'émergence du Paléolithique Moyen dans la Nord de la France. *Bulletin de la Société Préhistorique Française* 105, 709-736.
- Kooi H, P Johnston, K Lambeck, C Smither & R Molendijk 1998: Geological causes of recent (~100 yr) vertical land movement in the Netherlands. *Tectonophysics* 299, 297-316.
- Kooistra LI, 2008: Vegetation history and agriculture in the cover-sand area west of Breda (province of Noord-Brabant, The Netherlands). *Vegetation History and Archaeobotany* 17, 113-125.
- Koopman S & AE Pfeifer 2012: De paleogeografische ontwikkeling van Gooi en Eemland sinds het Saalian. *Grondboor & Hamer* 66, 267-275.
- Koopman S, AE Pfeifer & GHJ Ruegg 2013: *Goois Geologisch Informatie Systeem versie 4.1*. <http://www.ivn.gooi.nl/ggis/inleid.htm>.
- Koster E, 2005: Recent advances in luminescence dating of Late Pleistocene (cold-climate) aeolian sand and loess deposits in western Europe. *Permafrost and periglacial processes* 16, 131-143.
- Kroll H, 2007: The plant remains from the Neolithic Funnel Beaker site of Wangels in Holsatia, northern Germany, in: S Colledge & J Conolly (eds.), *The Origins and Spread of Domestic Plants in Southwest Asia and Europe*. Left Coast Press, Walnut Creek, CA, pp. 349-357.
- Kühner R, A Hille & FW Junge 1999: Die spätweichselzeitlichen Ablagerungen der Spree im Tagebau Cottbus-Nord und ihre zeitliche Einordnung unter besonderer Berücksichtigung von ersten ¹⁴C-Daten an Hölzern. *Quartär* 49/50, 7-20.
- Laland KN, FJ Odling-Smee & MW Feldman 1996: The evolutionary consequences of niche construction: a theoretical investigation using two-locus theory. *Journal of Evolutionary Biology* 9, 293-316.
- Laland KN, FJ Odling-Smee & MW Feldman 1999: Evolutionary consequences of niche construction and their implications for ecology. *Proceedings of the National Academy of Sciences* 96, 10242-10247.

- Laland KN & K Sterelny 2006: Perspective: seven reasons (not) to neglect niche construction. *Evolution* 60, 1751-1762.
- Laland KN & MJ O'Brien 2010: Niche construction theory and archaeology. *Journal of Archaeological Method and Theory* 17, 303-322.
- Lamb HH, 1984: Some studies of the Little Ice Age of recent centuries and its great storms, in: NA Mörner & W Karlin (eds.), *Climatic changes on a yearly to millennial basis*. Kluwer, Dordrecht, pp. 309-329.
- Lamb HH & K Frydendahl 1991: *Historic storms of the North Sea, British Isles and Northwest Europe*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Lamb HH, 1995: *Climate, History and the Modern World* (2nd edition). Routledge, London.
- Lamotte A, 2001: *Les industries à bifaces de l'Europe du nord-ouest au pléistocène moyen: l'apport des données des gisements du bassin de la Somme, de l'Escaut et de la Baie de St-Brieuc*. Archaeopress, Oxford.
- Lamoureux S, 2000: Five centuries of interannual sediment yield and rainfall-induced erosion in the Canadian High Arctic recorded in lacustrine varves. *Water Resources Research* 36, 309-318.
- Lanting JN & WG Mook 1977: *The pre-and protohistory of the Netherlands in terms of radiocarbon dates*. Centre for Isotope Research, Groningen.
- Lanting JN & J van der Plicht 1995/1996: De ¹⁴C-chronologie van de nederlandse pre- en protohistorie I: Laat-Paleolithicum. *Palaeohistoria* 37/38, 71-125.
- Lanting JN & J van der Plicht 1999/2000: De ¹⁴C-chronologie van de nederlandse pre-en protohistorie III, Neolithicum. *Palaeohistoria* 41/42, 1-110.
- Lauwerier R & J Deeben 2011: Burnt animal remains from Federmesser sites in the Netherlands. *Archaologisch Korrespondenzblatt* 41, 1-20.
- Layard N, 1912: Animal remains from the railway cutting at Ipswich. *Proceedings of the Suffolk Institute of Archaeology and Natural History* 14, 59-68.
- Layard N, 1920: The Stoke Bone-Bed, Ipswich. *Proceedings of the Prehistoric Society of East Anglia* 3, 210-219.
- Leary J, 2009: Perceptions of and responses to the Holocene flooding of the North Sea lowlands. *Oxford Journal of Archaeology* 28, 227-237.
- Leijnse K, 2006: *Hanzelijn, tracédeel Nieuwe Land; archeologisch vooronderzoek: een inventariserend veldonderzoek - IVO fase 1 (afronding) en IVO fase 2*. RAAP-Rapport 1305, RAAP Archeologisch Adviesbureau, Amsterdam.
- Lenselink G, 1996: *Fysische grondslagen van het bodemarchief: Bewoningsgeschiedenis, Westelijk van de Knardijk*. Inrichting en ontwikkeling van zuidelijk Flevoland 1968-1996 Waterstaat UD-GRDIM 5, Ministerie van Verkeer en Waterstaat, Rijkswaterstaat Directie IJsselmeergebied, Den Haag.
- Lentz DL, 2000: *Imperfect balance: landscape transformations in the Precolumbian Americas*. Columbia University Press, New York.
- Letey J, 1985: Relationship between soil physical properties and crop production. *Advances in soil science* 1, 277-294.
- Lewontin RC, 1983: Gene, organism and environment, in: DS Bendall (ed.), *Evolution from molecules to men*. Cambridge University Press, Cambridge, pp. 273-285.
- Linthout K, 2015: Provenance of the Roman basalt stone at Kotterbos (Lelystad, the Netherlands): A geoarchaeological study based on petrographic and geochemical analysis, and comparison with a synthesis of basalt stones along the northern Limes. *Netherlands Journal of Geosciences* 94, 387-397.
- Lisiecki LE & ME Raymo 2005: A Pliocene-Pleistocene stack of 57 globally distributed benthic $\delta^{18}\text{O}$ records. *Paleoceanography* 20, 1-17.
- Locht J, O Guerlin, P Antoine & N Debenham 2000: *Therdonne, Le Mont de Bourguillemont. Document Final de Synthèse*. Association pour les Fouilles Archéologiques Nationales 5, Service Régional de l'Archéologie Picardie, Amiens.
- Louwe Kooijmans LP, 1993a: The Mesolithic/Neolithic transformation in the lower Rhine basin, in: Bogucki, P. (ed.), *Case studies in European prehistory*. CRC Press, Boca Raton, 95-145.
- Louwe Kooijmans LP, 1993b: Wetland exploitation and upland relations of prehistoric communities in the Netherlands, in: J Gardiner (ed.), *Flatlands and wetlands: current themes in East Anglian archaeology*. East Anglian Archaeology Report 50, 71-116.
- Louwe Kooijmans LP, 2001a. *Hardinxveld-Giessendam Polderweg: een mesolithisch jachtkamp in het rivierengebied (5500-5000 v. Chr.)*. Rapportage Archeologische Monumentenzorg 83, Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, Amersfoort.
- Louwe Kooijmans LP, 2001b. *Hardinxveld-De Bruin: een kampplaats uit het Laat-Mesolithicum en het begin van de Swifterbant-cultuur (5500-4450 v. Chr.)*. Rapportage Archeologische Monumentenzorg 88, Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, Amersfoort.
- Louwe Kooijmans LP, PW van den Broeke, H Fokkens & A van Gijn (eds.) 2005: *Nederland in de prehistorie*. Bert Bakker, Amsterdam.

- Louwe Kooijmans LP, 2007: The gradual transition to farming in the Lower Rhine Basin. *Proceedings of the British Academy* 144, 287-309.
- Louwe Kooijmans LP, 2009: The agency factor in the process of Neolithisation—a Dutch case study. *Journal of Archaeology in the Low Countries* 1, 27-54.
- Lowe JJ, SO Rasmussen, S Björck, WZ Hoek, JP Steffensen, MJC Walker & ZC Yu 2008: Synchronisation of palaeoenvironmental events in the North Atlantic region during the Last Termination: a revised protocol recommended by the INTIMATE group. *Quaternary Science Reviews* 27, 6-17.
- Maarleveld G, 1983: Ice-pushed ridges in the Central Netherlands, in: J Ehlers (ed.), *Glacial Deposits in North-West Europe*. Balkema, Rotterdam, pp. 393-397.
- Maddy D, D Bridgland & R Westaway 2001: Uplift-driven valley incision and climate-controlled river terrace development in the Thames Valley, UK. *Quaternary International* 79, 23-36.
- Makaske B, DG van Smeerdijk, MJ Kooistra, RMK Haring, EV Verbauwen & A Smit 2002a: *Een verkenning van begraven dekzandbodems in een bodembeschermingsgebied ten zuidoosten van Almere: Een interdisciplinair onderzoek naar de kwaliteit van het bodemarchief, met implicaties voor archeologische waarden*. Alterra-rapport 486, Alterra, Wageningen.
- Makaske B, DG van Smeerdijk, JR Mulder & T Spek 2002b: *De stijging van de waterspiegel nabij Almere in de periode 5300-2300 v. Chr.* Alterra-rapport 478, Alterra, Wageningen.
- Makaske B, DG van Smeerdijk, JHM Peeters, JR Mulder & T Spek 2003: Relative water-level rise in the Flevo lagoon (The Netherlands), 5300-2000 cal. yr BC: an evaluation of new and existing basal peat time-depth data. *Netherlands Journal of Geosciences* 82, 115-131.
- Makaske B, GJ Maas & DG van Smeerdijk 2008: The age and origin of the Gelderse IJssel. *Netherlands Journal of Geosciences* 87, 323-337.
- Marshall G, 2001: The Broom pits: a review of research and a pilot study of two Acheulean biface assemblages, in: FF Wenban-Smith & RT Hosfield (eds.), *Palaeolithic archaeology of the Solent River*. Lithic Studies Society Occasional Paper 7, 77-84.
- Martens VV & O Bergersen 2015: In situ site preservation in the unsaturated zone: Avaldsnes. *Quaternary International* 368, 68-79.
- McClatchie M, N Whitehouse, R Schulting, A Bogaard & P Barratt 2009: Cultivating societies: new insights into agriculture in Neolithic Ireland, in: M Stanley, E Danaher & J Eogan (eds.), *Dining and dwelling*. Archaeology and the National Roads Authority Monograph Series 6, 1-8.
- Mees G, 1847: *Schokland*. Overijsselsche almanak voor oudheid en letterkunde 12, De Lange, Deventer.
- Meijer T, 1991: Molluscan investigation of ice-pushed Pleistocene deposits near Wageningen, The Netherlands, in: G Ruegg (ed.), *Geology and archaeology of ice-pushed Pleistocene deposits near Wageningen (The Netherlands)*. Mededelingen Rijks Geologische Dienst 46, 55-64.
- Meijlink B, 1858: *Beschrijving van Schokland en de Schokkers, met eenige losse gedachten en gesprekken op een zondags-reisje her en derwaarts*. Van Hulst, Kampen.
- Mellars P, 2004: Neanderthals and the modern human colonization of Europe. *Nature* 432, 461-465.
- Melville RV & EC Freshney 1982: *The Hampshire Basin and adjoining areas*. Her Majesty's Stationery Office, London.
- Menke U, E van de Laar & G Lenselink 1998: *De Geologie en Bodem van Zuidelijk Flevoland*. Flevovericht 415, Ministerie van Verkeer en Waterstaat, Rijkswaterstaat Directie IJsselmeergebied, Lelystad.
- Michel J, 1978: Les industries paléolithiques de la Carrière Hélin à Spiennes. *Helinium* 18, 35-68.
- Modderman PJR, 1945: *Over de wording en de beteekenis van het Zuiderzeegebied*. PhD Thesis, University of Groningen.
- Moerman HJ & AJ Reijers 1925: *Schokland*. *Tijdschrift Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap*, 2e serie 42, 151-188.
- Moerman S & JJ Huisman 2006: *Inventariserend veldonderzoek, verkennende fase. Restaurant Hajé in Lelystad, gemeente Lelystad CIS-code 16825*. Becker & Van de Graaf, Katwijk.
- Moir J & A Hopwood 1939: Excavations at Brundon, Suffolk (1935-37). *Proceedings of the Prehistoric Society* 5, 1-32.
- Mook WG & Streurman 1983: Physical and chemical aspects of radiocarbon dating. in: WG Mook & HT, Waterbolk ¹⁴C and Archaeology. Proceedings of the First International Symposium (= PACT 8), Strasbourg.
- Moore PD, JA Webb & ME Collison 1991: *Pollen analysis*. Blackwell scientific publications, Oxford.
- Murray AS & AG Wintle 2003: The single aliquot regenerative dose protocol: potential for improvements in reliability. *Radiation Measurements* 37, 377-381.
- Murray JW, 2006: *Ecology and applications of benthic foraminifera*. Cambridge University Press, New York.
- Nanninga Uitterdijk J, 1888: Aanteekeningen betreffende de geschiedenis van den Polder van Dronthen. *Bijdragen tot de Geschiedenis van Overijssel* 9, 192-264
- Newig J & D Kelletat 2011: The North Sea Tsunami of June 5, 1858. *Journal of Coastal Research* 27, 931-941.

- Newig J, 2013: Merkmale eines historischen Tsunamis in der Nordsee, in: P Henning & A Vött (eds.), *Die Küste als Lebensraum und Risikozone: Aspekte moderner Küstenforschung. Beiträge der 30. Jubiläums-Jahrestagung des Arbeitskreises "Geographie der Meere und Küsten" (AMK) in der Deutschen Gesellschaft für Geographie (DGfG), 26-29 April 2012 in Mainz*. Mainzer Geographische Studien 55, 95-110.
- Nicolle E & J Sinel 1910: Report on the Exploration of the Palaeolithic Cave-Dwelling Known as La Cotte, St. Brelade, Jersey. *Man* 10, 185-188.
- Nales T, 2010: *Archeologisch bureauonderzoek & Inventariserend Veldonderzoek, verkennende fase. Project Rivierduingebied, Swifterbant, Gemeente Dronten*. Becker & Van de Graaf rapport 951, Becker & Van de Graaf, Noordwijk.
- Nales T & AA Kerkhoven 2010: *Stichtsekan, 1-R Bon-Eindhoven, Gemeente Almere. Inventariserend Veldonderzoek (IVO), fase 3; Waarderende fase door middel van boringen*. Becker & Van de Graaf rapport 862, Becker & Van de Graaf, Noordwijk.
- Niekus M, 1995: *A technological comparison between two Middle Palaeolithic flint assemblages*. Internal Report, Biological-Archaeological Institute, University of Groningen, Groningen.
- Niekus M, D Stapert & L Johansen 1998: Een Federmesser-vindplaats bij Doetinchem (Gld.), met vijf retouchoirs rond een haard. *Paleo-aktueel* 9, 18-22.
- Niekus M & D Stapert 2005: Het Midden-Paleolithicum in Noord-Nederland, in: J Deebe, E Drenth, M-F van Oorsouw & L Verhart (eds.), *De Steentijd van Nederland* (2nd edition). *Archeologie* 11/12, 91-118.
- Niekus M, 2006: A geographically referenced ¹⁴C database for the Mesolithic and the early phase of the Swifterbant culture in the northern Netherlands. *Palaeohistoria* 47/48, 41-99.
- Niekus M, R van Balen, J Bongers, J Bosch, D Brinkhuizen, H Huisman, I Jelsma, L Johansen, C Kasse & S Kluiving 2015: News from the north: A late Middle Palaeolithic site rich in handaxes on the Drenthe–Frisian till plateau near Assen, the Netherlands; first results of a trial excavation. *Quaternary International* 411, 284-304.
- Nilsson M, M Klarqvist, E Bohlin & G Possnert 2001: Variation in ¹⁴C age of macrofossils and different fractions of minute peat samples dated by AMS. *Holocene* 11, 579-586.
- Nolan P & G Lenski 2014: *Human societies: an introduction to macrosociology* (12th edition). Oxford University Press, New York.
- Odling-Smee F, 1988: Niche-constructing phenotypes, in: HC Plotkin (ed.), *The Role of Behavior in Evolution*. The MIT Press, Cambridge, pp. 73-132.
- Odling-Smee FJ, KN Laland & MW Feldman 1996: Niche construction. *The American Naturalist* 147, 641-648.
- Odling-Smee FJ, KN Laland & MW Feldman 2003: *Niche construction: the neglected process in evolution*. Princeton University Press, Princeton/Oxford.
- Oele E, W Apon, M Fischer, R Hoogendoorn, C Mesdag, E de Mulder, B Overzee, A Sesören & W Westerhoff 1983: Surveying the Netherlands: sampling techniques, maps and their application. *Geologie en Mijnbouw* 62, 355-372.
- Oldfield F & J Dearing 2003: The role of human activities in past environmental change, in: K Alverson, R Bradley & T Pedersen (eds.), *Paleoclimate, global change and the future. Global Change - The IGBP Series*. Springer, Berlin/Heidelberg/New York, pp. 143-162.
- Oliver MA & R Webster 1990: Kriging: a method of interpolation for geographical information systems. *International Journal of Geographical Information System* 4, 313-332.
- Out WA, 2008a: Growing habits? Delayed introduction of crop cultivation at marginal Neolithic wetland sites. *Vegetation history and archaeobotany* 17, 131-138.
- Out WA, 2008b: Neolithisation at the site Brandwijk-Kerkhof, the Netherlands: natural vegetation, human impact and plant food subsistence. *Vegetation History and Archaeobotany* 17, 25-39.
- Out WA, 2009: *Sowing the seed?: human impact and plant subsistence in Dutch wetlands during the Late Mesolithic and Early and Middle Neolithic (5500-3400 cal BC)*. PhD Thesis, Leiden University.
- Pannekoek AJ, LMJU van Straaten, DJ Doeglas & PD Jungerius 1982: *Algemene geologie* (3rd edition). Wolters Noordhoff, Groningen.
- Parris AS, PR Bierman, AJ Noren, MA Prins & A Lini 2009: Holocene paleostorms identified by particle size signatures in lake sediments from the northeastern United States. *Journal of Paleolimnology* 43, 29-49.
- Pasda C, 2002: A short note on man in the Allerød/Younger Dryas environment of lower Lusatia (Brandenburg, Germany), in: Eriksen BV & B Bratlund (eds.), *Recent Studies in the Final Palaeolithic of the European Plain, Proceedings of a UISPP Symposium, Stockholm, 14-17 October 1999*. Aarhus University Press, Aarhus, pp. 123-128.
- Peeters J, FS Busschers & E Stouthamer 2015: Fluvial evolution of the Rhine during the last interglacial-glacial cycle in the southern North Sea basin: A review and look forward. *Quaternary International* 357, 176-188.
- Peeters JHM, B Makaske, J Mulder, A Otte-Klomp, D van Smeerdijk, S Smit & T Spek 2002: Elements for archaeological heritage management: exploring the archaeological potential of drowned Mesolithic and Early

- Neolithic landscapes in Zuidelijk Flevoland. *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek* 45, 83-125.
- Peeters JHM, 2007: *Hoge Vaart-A27 in context: towards a model of Mesolithic-Neolithic land use dynamics as a framework for archaeological heritage management*. PhD Thesis, University of Amsterdam.
- Peeters JHM & G Momber 2014: The southern North Sea and the human occupation of northwest Europe after the Last Glacial Maximum. *Netherlands Journal of Geosciences* 93, 55-70.
- Peleman C, PM Vermeersch & I Luypaert 1994: Ahrensburg nederzetting te Zonhoven-Molenheide 2. *Notae praehistoricae* 14, 73-80.
- Peters F & JHM Peeters (eds.) 2001: *De opgraving van de mesolithische en neolithische vindplaats Urk-E4 (Domineesweg, gemeente Urk)*. Rapportage Archeologische Monumentenzorg 93. Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, Amersfoort.
- Pettitt PB, 1999: Disappearing from the World: An Archaeological Perspective on Neanderthal Extinction. *Oxford Journal of Archaeology* 18, 217-240.
- Pirson S, D Flas, G Abrams, D Bonjean, M Court-Picon, K Di Modica, C Draily, F Damblon, P Haesaerts, R Miller, H Rougier, M Toussaint & P Semal 2012: Chronostratigraphic context of the Middle to Upper Palaeolithic transition: Recent data from Belgium. *Quaternary International* 259, 78-94.
- Pirson S, P Haesaerts & K Di Modica 2009: Cadre chronostratigraphique des principaux gisements du Paléolithique moyen du bassin de la Haine: un état de la question, in: K Di Modica & C Jungels (eds.), *Paléolithique moyen en Wallonie. La collection Louis Eloy*. Collections du Patrimoine culturel de la Communauté française 2, 58-77.
- Pons LJ & AJ Wiggers 1960: De Holocene wordinggeschiedenis van Noord-Holland en het Zuiderzeegebied, deel II. *Tijdschrift Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap, 2e serie* 77, 1-57.
- Pope M, M Bates, J Cole, C Conneller, K Ruebens, B Scott, A Shaw, G Smith, D Underhill & R Wragg-Sykes 2012: Quaternary Environments and Archaeology of Jersey: A New Multidisciplinary project looking at the early prehistoric occupation of the English Channel Region, in: K Ruebens, I Romanowska & R Bynoe (eds.), *Unravelling the Palaeolithic: ten years of research at the Centre for the Archaeology of Human Origins (CAHO, University of Southampton)*. Archaeopress, Oxford, pp. 27-39.
- Post SADS, 2008: *Basisrapportage bureauonderzoek plangebied 3C0 Bouwmeesterbuurt, locatie van Eesterenplein*. Archeologische Rapporten Almere 31, Gemeente Almere, Almere.
- Prins MA & GJ Weltje 1999: End-member modeling of siliclastic grain-size distributions: The late Quaternary record of aeolian and fluvial sediment supply to the Arabian Sea and its paleoclimatic significance, in: J Harbaugh, L Watney, G Rankey, R Slingerland, R Goldstein & E Franseen (eds.), *Numerical experiments in stratigraphy: Recent advances in stratigraphic and sedimentologic computer simulations*. SEPM (Society for Sedimentary Geology) Special Publication 62, 91-111.
- Prins MA, G Postma & GJ Weltje 2000: Controls on terrigenous sediment supply to the Arabian Sea during the late Quaternary: the Makran continental slope. *Marine Geology* 169, 351-371.
- Prins MA, LM Bouwer, CJ Beets, SR Troelstra, GJ Weltje, RW Kruk, A Kuijpers & PZ Vroon 2002: Ocean circulation and iceberg discharge in the glacial North Atlantic: Inferences from unmixing of sediment size distributions. *Geology* 30, 555-558.
- Pyne SJ, 1998: Landscapes forged in fire: History, land, and anthropogenic fire, in: W Balée (ed.), *Advances in historical ecology*. Columbia University Press, New York, pp. 64-103.
- Radtke U, A Janotta, A Hilgers & A Murray 2001: The potential of OSL and TL for dating Lateglacial and Holocene dune sands tested with independent age control of the Laacher See tephra (12 880 a) at the Section 'Mainz-Gonsenheim'. *Quaternary Science Reviews* 20, 719-724.
- Raemaekers DCM, C Bakels, B Beerenhout, A van Gijn, K Hänninen, S Molenaar, D Paalman, M Verbruggen & C Vermeeren 1997: Wateringen 4: a settlement of the Middle Neolithic Hazendonk 3 Group in the Dutch coastal area. *Analecta Praehistorica Leidensia* 29, 143-192.
- Raemaekers DCM, 1999: *The articulation of a 'New neolithic'. The meaning of the Swifterbant Culture for the process of Neolithisation in the western part of the North European Plain (4900-3400 BC)*. PhD Thesis, Leiden University.
- Raemaekers DCM, 2003: Cutting a long story short? The process of neolithization in the Dutch delta re-examined. *Antiquity* 77, 740-748.
- Raemaekers DCM, 2005: Het Vroeg-en Midden-Neolithicum in Noord-, Midden-en West-Nederland, in: J Deeben, E Drenth, M-F van Oorsouw & L Verhart (eds.), *De Steentijd van Nederland* (2nd edition). Archeologie 11/12, 261-282.
- Rapp GR & CL Hill 2006: *Geoarchaeology: the earth-science approach to archaeological interpretation* (2nd edition). Yale University Press, New Haven.
- Redman CL, 1999: *Human impact on ancient environments*. University of Arizona Press, Tuscon.

- Reimer PJ, MGL Baillie, E Bard, A Bayliss, JW Beck, PG Blackwell, C Bronk Ramsey, CE Buck, GS Burr, RL Edwards, M Friedrich, PM Grootes, TP Guilderson, I Hajdas, TJ Heaton, AG Hogg, KA Hughen, KF Kaiser, B Krome, FG McCormac, SW Manning, RW Reimer, DA Richards, JR Southon, S Talamo, CSM Turney, J van der Plicht & CE Weyhenmeyer 2009: IntCal09 and Marine09 radiocarbon age calibration curves, 0-50,000 years cal BP. *Radiocarbon* 51, 1111-1150.
- Reimer PJ, E Bard, A Bayliss, JW Beck, PG Blackwell, C Bronk Ramsey, CE Buck, H Cheng, RL Edwards, M Friedrich, PM Grootes, TP Guilderson, H Haflidason, I Hajdas, C Hatté, TJ Heaton, DL Hoffman, AG Hogg, KA Hughen, FK Kaiser, B Kromer, SW Manning, M Niu, RW Reimer, DA Richards, ME Scott, JR Southon, RA Staff, CSM Turney & J van der Plicht 2013: IntCal13 and Marine13 radiocarbon age calibration curves 0-50,000 years cal BP. *Radiocarbon* 55, 1869-1887.
- Richerson PJ, R Boyd & RL Bettinger 2001: Was agriculture impossible during the Pleistocene but mandatory during the Holocene? A climate change hypothesis. *American Antiquity* 66, 387-411.
- Richter J, 2011: *When did the Middle Paleolithic begin?, Neanderthal Lifeways, Subsistence and Technology*. Springer, Heidelberg/New York, pp. 7-14.
- Richter P, 1992: Ein spätglazialer Fundplatz auf dem Friedhof in Melbeck, Ldkr. Lüneburg. *Nachrichten aus Niedersachsens Urgeschichte* 61, 3-32.
- Riel-Salvatore J, 2010: A niche construction perspective on the middle-upper paleolithic transition in Italy. *Journal of Archaeological Method and Theory* 17, 323-355.
- Rindos D, 1984: *The origins of agriculture: an evolutionary perspective*. Academic Press, New York, p. 325.
- Rockström J, M Falkenmark, C Folke, M Lannerstad, J Barron, E Enfors, L Gordon, J Heinke, H Hoff & C Pahl-Wostl 2014: *Water Resilience for Human Prosperity*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Roebroeks W, 1988: From find scatters to early hominid behaviour: A study of Middle Palaeolithic riverside settlements at Maastricht-Belvédère (the Netherlands). *Analecta Praehistorica Leidensia* 21, 1-196.
- Roebroeks W, J-J Hublin & K MacDonald 2011: Continuities and Discontinuities in Neandertal Presence: A Closer Look at Northwestern Europe, in: N Ashton, SG Lewis & S Chris (eds.), *The Ancient Human Occupation of Britain*. Developments in Quaternary Sciences 14, 113-123.
- Roebroeks W, 2014: Terra incognita: The Palaeolithic record of northwest Europe and the information potential of the southern North Sea. *Netherlands Journal of Geosciences* 93, 43-53.
- Roeleveld W & W Gotjé 1993: *Holocene waterspiegelontwikkeling in de Noordoostpolder in relatie tot zeespiegelbeweging en kustontwikkeling. De Holocene laagveenontwikkeling in de randzone van de Nederlandse kustvlakte (Noordoostpolder)*, PhD Thesis, Vrije Universiteit Amsterdam, 76-86.
- Ropars A, C Billard & A Delagnes 1996: Le site du Puceuil à Saint-Saëns (Seine-Maritime): présentation générale de l'opération et des données archéologiques, in: A Delagnes & A Ropars (eds.), *Paléolithique moyen en pays de Caux (Haute-Normandie): Le Puceuil, Etoutteville, deux gisements de plein-air en milieu loessique*. Maison des Sciences de l'Homme, Paris, pp. 28-49.
- Rots V, 2013: Insights into early Middle Palaeolithic tool use and hafting in Western Europe. The functional analysis of level IIa of the early Middle Palaeolithic site of Biache-Saint-Vaast (France). *Journal of Archaeological Science* 40, 497-506.
- Rowley-Conwy P, 1984: The laziness of the short-distance hunter: The origins of agriculture in western Denmark. *Journal of Anthropological Archaeology* 3, 300-324.
- Rowley-Conwy P, 1985: The origin of agriculture in Denmark: a review of some theories. *Journal of Danish archaeology* 4, 188-195.
- Rozoy J-G, 1978: *Les derniers chasseurs: l'Épipaléolithique en France et en Belgique: Essai de synthèse*. Société Archéologique Champenoise (Bulletin, Numéro Spécial), Charleville.
- Ruegg G, 1981: Ice-pushed Lower and Middle Pleistocene deposits near Rhenen (Kwintelooijen): sedimentary-structural and lithological/granulometrical investigations, in: Ruegg, G.H.J., Zandstra, J.G. (eds.), *Geology and archaeology of Pleistocene deposits in the ice-pushed ridge near Rhenen and Veenendaal*. Mededelingen Rijks Geologische Dienst 35-2/7, 165-177.
- Ruegg G, 1983: Glaciofluvial and glaciolacustrine deposits in the Netherlands, in: J Ehlers (ed.), *Glacial deposits in North-West Europe*. AA Balkema, Rotterdam, pp. 379-392.
- Ruegg G, 1991: Pleistocene fluvial deposits in ice-pushed position, Wageningen, the Netherlands, in: G Ruegg (ed.), *Geology and archaeology of ice-pushed Pleistocene deposits near Wageningen (The Netherlands)*. Mededelingen Rijks Geologische Dienst 46, 3-25.
- Ruegg G & A Burger 1999: De spoorwegafgraving bij Maarn: nieuwe waarnemingen in een oude groeve. *Grondboor & Hamer* 53, 111-116.
- Ruegg G, 2008: De voormalige groeve Kwintelooijen in de Utrechtse Heuvelrug. *Grondboor & Hamer* 62, 130-138.
- Rust A, 1943: *Die alt-und mittelsteinzeitlichen Funde von Stellmoor*. Wachholtz, Neumünster.
- Salter A, 1898: Pebbly and other gravels in southern England. *Proceedings of the Geologists' Association* 15, 264-286.

- Saxton K, WJ Rawls, J Romberger & R Papendick 1986: Estimating generalized soil-water characteristics from texture. *Soil Science Society of America Journal* 50, 1031-1036.
- Schäfer J, 1990: *Der altsteinzeitliche Fundplatz auf den Vulkan Schweinskopf-Karmelenberg*. PhD Thesis, University of Cologne.
- Schepers M, 2014a: *Reconstructing vegetation diversity in coastal landscapes*. PhD Thesis, University of Groningen.
- Schepers M, 2014b: Wet, wealthy worlds: the environment of the Swifterbant river system during the Neolithic occupation (4300-4000 cal BC). *Journal of Archaeology in the Low Countries* 5, 79-106.
- Schiltmans DEA, 2005: *Inrichtingsplan kavels J140 en J141 te Schokland, gemeente Noordoostpolder; archeologisch vooronderzoek: een bureau- en inventariserend veldonderzoek (verkennde fase)*. RAAP-rapport 1140, RAAP Archeologisch Adviesbureau, Amsterdam.
- Schlüter D, 2003: Neanderthalers in Overijssel. *Overijsselse Historische Bijdragen* 118, 179-193.
- Schreve D, 1997: *Mammalian biostratigraphy of the later Middle Pleistocene in Britain*. PhD Thesis, University of London.
- Schreve D, D Bridgland, P Allen, J Blackford, C Glead-Owen, H Griffiths, D Keen & M White 2002: Sedimentology, palaeontology and archaeology of late Middle Pleistocene River Thames terrace deposits at Purfleet, Essex, UK. *Quaternary Science Reviews* 21, 1423-1464.
- Schreve D, P Harding, M White, D Bridgland, P Allen, F Clayton, D Keen & KEH Penkman 2006: A Levallois knapping site at West Thurrock, Lower Thames, UK: its Quaternary context, environment and age. *Proceedings of the Prehistoric Society* 72, 21-52.
- Schwabedissen H, 1949: Hamburg-Rissen, ein wichtiger Fundplatz der frühen Menschheitsgeschichte. *Hammaburg* 2, 81-90.
- Schwabedissen H, 1954: *Die Federmesser-Gruppen des nordwesteuropäischen Flachlandes: zur Ausbreitung des Spät-Magdalénien*. Wachholtz, Neumünster.
- Scott B, N Ashton, SG Lewis, S Parfitt & M White 2010a: Technology and landscape use in the Early Middle Palaeolithic of the Thames Valley, in: N Ashton, SG Lewis & CB Stringer (eds.), *The Ancient Human Occupation of Britain*. Elsevier, Amsterdam, pp. 67-89.
- Scott B, N Ashton, KE Penkman, RC Preece & M White 2010b: The position and context of Middle Palaeolithic industries from the Ebbsfleet Valley, Kent, UK. *Journal of Quaternary Science* 25, 931-944.
- Scott B & N Ashton 2011: The Early Middle Palaeolithic: The European Context, in: N Ashton, SG Lewis & CB Stringer (eds.), *The ancient human occupation of Britain*. Elsevier, Amsterdam, pp. 91-112.
- Scott B, N Ashton, SG Lewis, S Parfitt & M White 2011: Technology and landscape use in the Early Middle Palaeolithic of the Thames Valley. *Developments in Quaternary Science* 14, 67-89.
- Scott B, M Bates, R Bates, C Conneller, M Pope, A Shaw & G Smith 2014: A new view from La Cotte de St Brelade, Jersey. *Antiquity* 88, 13-29.
- Scott K, 1986: The large mammal fauna, in: P Callow & JM Cornford (eds.), *La Cotte de St. Brelade, 1961-1978: Excavations by C.B.M. McBurney*. Geobooks, Norwich, pp. 109-137.
- Scott R, 2006: *The early middle Palaeolithic of Britain; origins, technology and landscape*. PhD Thesis, Durham University, available at Durham E-Theses Online: <http://etheses.dur.ac.uk/2896/>.
- Seidel L, 1804: *Eiland Schokland, 24 boringen tot op een diepte van 30 voet aan de westkant van het eiland*. Collectie Rijkswaterstaat, Kaarten: Kaart 728.
- Shackley ML, 1975: *A Study of the Mousterian of Acheulean Tradition Industries of Southern Britain*. PhD Thesis, University of Southampton.
- Shore JS, DD Bartley.& DD Harkness 1995: Problems encountered with the ¹⁴C dating of peat. *Quaternary Science Reviews* 14, 373-383.
- Simpson MJR, GA Milne, P Huybrechts & AJ Long 2009: Calibrating a glaciological model of the Greenland ice sheet from the Last Glacial Maximum to present-day using field observations of relative sea level and ice extent. *Quaternary Science Reviews* 28, 1631-1657.
- Smith BD, 2007a: Niche construction and the behavioral context of plant and animal domestication. *Evolutionary Anthropology: Issues, News, and Reviews* 16, 188-199.
- Smith BD, 2007b: The ultimate ecosystem engineers. *Science* 315, 1797-1798.
- Smith BD, 2011: General patterns of niche construction and the management of 'wild' plant and animal resources by small-scale pre-industrial societies. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences* 366, 836-848.
- Smith BD & MA Zeder 2013: The onset of the Anthropocene. *Anthropocene* 4, 8-13.
- Smith PEL, 1972: Changes in population pressure in archaeological explanation. *World Archaeology* 4, 5-18.
- Smith R, 1911: A Palaeolithic industry at Northfleet, Kent. *Archaeologia* 62, 515-532.
- Smith W, 2010: *Basisrapportage bureauonderzoek plangebied de Laten (1M2 en 1M1)*. Archeologische rapporten Almere 68, Gemeente Almere, Almere.

- Soens T, 2013: Flood Security in the Medieval and Early Modern North Sea Area: A Question of Entitlement? *Environment and History* 19, 209-232.
- Sommé J, 1975: *Les Plaines de la Nord de la France et leur bordure, étude géomorphologique*. PhD Thesis, University of Paris.
- Sommé J, A Tuffreau, MJ Aitken, P Auguste, J Chaline, J-P Colbeaux, N Cunat-Bogé, R Geeraerts, J Hus, J Huxtable, E Juvigné, AV Munaut, S Occietti, P Pichet, J-J Puisségur, D-D Rousseau & B Van Vliet-Lanoe 1988: Chronostratigraphie, climats et environnements, in: A Tuffreau & J Sommé (eds.), *Le gisement paléolithique moyen de Biache-Saint-Vaast (Pas-de-Calais). Volume I: stratigraphie, environnement, études archéologiques* (1ère partie). Mémoires de la Société Préhistorique Française 21, 115-119.
- Sørensen L & S Karg 2014: The expansion of agrarian societies towards the north – new evidence for agriculture during the Mesolithic/Neolithic transition in Southern Scandinavia. *Journal of Archaeological Science* 51, 98-114.
- Spek T, EBA Bisdom & DG van Smeerdijk 1997: *Verdronken dekzandgronden in Zuidelijk Flevoland (archeologische opgraving 'A27-Hoge Vaart'): een interdisciplinaire studie naar de veranderingen van bodem en landschap in het Mesolithicum en Vroeg-Neolithicum*. Rapport 472.1, DLO-Staring Centrum, Wageningen.
- Spek T, EBA Bisdom & DG van Smeerdijk 2001a: Deel 7: Bodemkunde en landschapsecologie I: veranderingen in bodem en landschap, in: JHM Peeters & JWH Hogestijn (eds.), *De mesolithische en vroeg-neolithische vindplaats Hoge Vaart-A27 (Flevoland)*. Rapportage Archeologische Monumentenzorg 79-7, Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, Amersfoort.
- Spek T, EBA Bisdom & DG van Smeerdijk 2001b: Deel 8: Bodemkunde en landschapsecologie II: aanvullend onderzoek naar landschapsvormende processen, in: JHM Peeters & JWH Hogestijn (eds.), *De mesolithische en vroeg-neolithische vindplaats Hoge Vaart-A27 (Flevoland)*. Rapportage Archeologische Monumentenzorg 79-8, Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, Amersfoort.
- Spoelstra A, 2011: *Archeologisch inventariserend veldonderzoek Kadoelerveld 2 te Kraggenburg, gemeente Noordoostpolder (FL)*. MUG-publicatie 2011-108, MUG Ingenieursbureau, Leek.
- Spurrell FC, 1880a: On implements and chips from the floor of a Palaeolithic workshop. *Archaeological Journal* 37, 294-299.
- Spurrell FC, 1880b: On the discovery of the place where Palaeolithic implements were made at Crayford. *Quarterly Journal of the Geological Society* 36, 544-548.
- Spurrell FC, 1883: Palaeolithic implements found in west Kent. *Archaeologia Cantiana* 15, 89-103.
- Spurrell FC, 1884: On some Palaeolithic knapping tools and modes of using them. *Journal of the Anthropological Institute of Great Britain and Ireland* 13, 109-118.
- Stamfuss R & R Schüttrumpf 1970: Harpunen der Allerödzeit aus Dinslaken, Niederrhein. *Bonner Jahrbücher* 170, 19-35.
- Stapel B, 1989: Die geschlagenen Steingeräte der Siedlung Hüde I am Dümmer: Zusammenfassung der Ergebnisse. *Kunde (Die)* 40, 1-12.
- Stapert D, 1980: A Levallois flake from the IJsselmeer. *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek* 30, 7-10.
- Stapert D, 1981: Archaeological research in the Kwinteloijen Pit, Municipality of Rhenen, The Netherlands, in: GHJ Ruegg & JG Zandstra (eds.), *Geology and archaeology of Pleistocene deposits in the ice-pushed ridge near Rhenen and Veenendaal*. Mededelingen Rijks Geologische Dienst 35-2/7, 204-222.
- Stapert D, 1987: A progress report on the Rhenen industry (central Netherlands) and its stratigraphical context. *Palaeohistoria* 29, 219-243.
- Stapert D, 1991a: Archaeological research in the Fransche Kamp pit near Wageningen (central Netherlands), in: G Ruegg (ed.), *Geology and archaeology of ice-pushed Pleistocene deposits near Wageningen (The Netherlands)*. Mededelingen Rijks Geologische Dienst 46, 71-88.
- Stapert D, 1991b: Zwolle: een Levallois-afslag, in: AD Verlinde (ed.), *Archeologische kroniek van Overijssel over 1990*. Overijsselse Historische Bijdragen 106, 163-165.
- Stapert D, 1993: Haerst, gem. Zwolle, in: Verlinde, A.D. (ed.), *Archeologische kroniek van Overijssel over 1992*. Overijsselse Historische Bijdragen 108, 131-133.
- Stapert D, 2005: Het Laat-Paleolithicum in Noord-Nederland, in: J Deeben, E Drenth, M-F van Oorsouw & L Verhart (eds.), *De Steentijd van Nederland* (2nd edition). Krips, Meppel, pp. 143-170.
- Steffensen JP, KK Andersen, M Bigler, HB Clausen, D Dahl-Jensen, H Fischer, K Goto-Azuma, M Hansson, SJ Johnsen, J Jouzel, V Masson-Delmotte, T Popp, SO Rasmussen, R Röthlisberger, U Ruth, B Stauffer, M-L Siggaard-Andersen, AE Sveinbjörndóttir, A Svensson & JWC White 2008: High-resolution Greenland ice core data show abrupt climate change happens in few years. *Science* 321, 680-684.
- Stiner MC, 1994: *Honor among thieves: A zooarchaeological study of Neandertal ecology*. Princeton University Press Princeton.
- Stevin H, 1667: *Wisconstich Filosofisch Bedryf*. Philips de Cro-Y, Leyden.

- Stiner MC, 2001: Thirty years on the “Broad Spectrum Revolution” and paleolithic demography. *Proceedings of the National Academy of Sciences* 98, 6993-6996.
- Stiner MC, 2002: Carnivory, coevolution, and the geographic spread of the genus *Homo*. *Journal of Archaeological Research* 10, 1-63.
- Stock F, M Kerschner, JC Kraft, A Pint, P Frenzel & H Brückner 2014: The palaeogeographies of Ephesos (Turkey), its harbours, and the Artemision—a geoarchaeological reconstruction for the timespan 1500–300 BC. *Zeitschrift für Geomorphologie, Supplementary Issues* 58, 33-66.
- Street M, 1991: Bedburg-Königshoven: A Pre-Boreal Mesolithic site in the Lower Rhineland (Germany), in: N Barton, AJ Roberts & DA Roe (eds.), *The Late Glacial in northwest Europe: Human adaptation and environmental change at the end of the Pleistocene*. CBA Research Report 77, 256-270.
- Street M, 1993: *Analysis of Late Palaeolithic and Mesolithic faunal assemblages in the northern Rhineland, Germany*. PhD Thesis, The University of Birmingham.
- Stuart CDR, 2004: *Basisrapportage vooronderzoek plangebied 2P3 deelgebied OPDC*. Archeologische rapporten Almere 73, Gemeente Almere, Almere.
- Stuart CDR, JJ Huisman & HCJ Visscher 2006a: *Basisrapportage vooronderzoek tekst bestemmingsplan*. Archeologische Rapporten Almere 2, Gemeente Almere, Almere.
- Stuart CDR, JJ Huisman, HCJ Visscher & SADS Post 2006b: *Basisrapportage vooronderzoek waardestelling, selectieadvies, tekst bestemmingsplan Plangebied 5B3, Vogelhorst*. Archeologische rapporten Almere 3, Gemeente Almere, Almere.
- Stuart CDR, JJ Huisman & HCJ Visscher 2006c: *Basisrapportage vooronderzoek waardestelling, selectieadvies, tekst bestemmingsplan. Plangebied 3T/3T3 Almere Buiten Oost*. Archeologische rapporten Almere 6, Gemeente Almere, Almere.
- Stuart CDR, JJ Huisman & HCJ Visscher 2006d: *Eindrapportage vooronderzoek, tekst bestemmingsplan Plangebied 3R, Almere Buiten Oost*. Archeologische rapporten Almere 7, Gemeente Almere, Almere.
- Szabo B & D Collins 1975: Ages of fossil bones from British interglacial sites. *Nature* 254, 680-681.
- Tagil S & J Jenness 2008: GIS-based automated landform classification and topographic, landcover and geologic attributes of landforms around the Yazoren Polje, Turkey. *Journal of Applied Sciences* 8, 910-921.
- Talma AS & JC Vogel 1993: A simplified approach to calibrating ¹⁴C dates. *Radiocarbon* 35, 317-322.
- Taute W, 1968: *Die Stielspitzen-Gruppen im nördlichen Mitteleuropa: ein Beitrag zur Kenntnis der späten Altsteinzeit*. Böhlau, Köln.
- Taylor HM, GM Roberson & JJ Parker Jr. 1966: Soil strength-root penetration relations for medium-to coarse-textured soil materials. *Soil science* 102, 18-22.
- Ten Anscher TJ, 2012: *Leven met de Vecht: Schokland-P14 en de Noordoostpolder in het Neolithicum en de Bronstijd*. PhD Thesis, University of Amsterdam.
- Ten Anscher TJ & EF Gehasse 1993: Neolithische en Vroege Bronstijd-bewoning langs de benedenloop van de Overijsselse Vecht, in: TJHF Bloemers, W Groenman-van Waateringe, HA Heidinga (eds.), *Voeten in de aarde: Een kennismaking met de moderne Nederlandse archeologie*. Amsterdam University Press, Amsterdam, pp. 25-44.
- Ten Cate JAM & GC Maarleveld 1977: *Geomorfologische kaart van Nederland schaal 1:50000. Legenda*. Stichting voor Bodemkartering, Wageningen & Rijks Geologische Dienst, Haarlem.
- Ter Wee MW, 1962: The Saalian glaciation in the Netherlands. *Mededelingen Geologische Stichting, Nieuwe Serie* 15, 57-76.
- Ter Wee MW, 1966: *Toelichtingen bij de geologische kaart van Nederland 1:50 000: Blad Steenwijk Oost (16 O)*. Geologische Stichting, Afdeling Geologische Dienst, Haarlem.
- Ter Wee MW, 1983: The Saalian glaciation in the northern Netherlands, in: Ehlers, J. (ed.), *Glacial deposits in north-west Europe*. A.A. Balkema, Rotterdam, pp. 405-412.
- Terberger T, N Barton & M Street 2009: The Late Glacial reconsidered: recent progress and interpretations, in: M Street, N Barton & T Terberger (eds.), *Humans, environment and chronology of the Late Glacial of the North European Plain. Proceedings of Workshop 14 of the 15th UISPP Congress, Lisbon, September 2006*. Römisch-Germanisches Zentralmuseum, Mainz Tagungen 6, 189-207.
- Termote J, 2006: De Vlakte van de Raan in historisch-geografisch perspectief, in: J Coosen, J Mees, J Seys & N Fockedeij (eds.), *Studiedag: De Vlakte van de Raan van onder het stof gehaald. Oostende, 13 oktober 2006*. Vlaams Instituut van de Zee (VLIZ) 35, 43-51.
- Terrell JE, JP Hart, S Barut, N Cellinese, A Curet, T Denham, CM Kusimba, K Latinis, R Oka, J Palka, MED Pohl, KO Pope, PR Williams, H Haines & JE Staller 2003: Domesticated landscapes: The subsistence ecology of plant and animal domestication. *Journal of Archaeological Method and Theory* 10, 323-368.
- Thanos CSI, 1997: *Gemeente Lelystad, verbindingszone Knardijk; een Aanvullende Archeologische Inventarisatie*. RAAP Rapport 313, RAAP Archeologisch Adviesbureau, Amsterdam.

- Thijs WJF, 2008: *Een archeologisch bureau-onderzoek en inventariserend veldonderzoek door middel van boringen op een terrein aan de Bolderweg ongenummerd te Almere, gemeente Almere (Fl.)*. ARC-Rapporten 2008-116, Archaeological Research & Consultancy, Groningen.
- Thomas J, 1991: *Rethinking the neolithic*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Thomas J, 1996: The cultural context of the first use of domesticates in continental Central and Northwest Europe, in: D Harris (ed.), *The origins and spread of agriculture and pastoralism in Eurasia*. University College London Press, London, pp. 310-322.
- Thomas J, 1999: An economy of substances in earlier Neolithic Britain, in: J Robb (ed.), *Material symbols: Culture and economy in prehistory*. Southern Illinois University Press, Carbondale, IL, pp. 70-89.
- Tizzard L, AR Bicket, J Benjamin & DD Loecker 2014: A Middle Palaeolithic site in the southern North Sea: investigating the archaeology and palaeogeography of Area 240. *Journal of Quaternary Science* 29, 698-710.
- TNO 2014: *Geological Survey of the Netherlands. DINO-Database at DINOLoket* (Internet Portal for Geo-information on Netherlands' Subsurface). Data last retrieved on [11-11-2014] from <http://www.dinoloket.nl>.
- TNO 2015: *Geological Survey of the Netherlands. Internal Database*. Data last retrieved on [23-01-2015] from <http://www.dinoloket.nl>.
- Toms PS, RT Hosfield, JC Chambers, CP Green P Marshall 2005: *Optical dating of the Broom Palaeolithic sites, Devon & Dorset*. English Heritage, London.
- Tromnau G, 1975: *Neue Ausgrabungen im Ahrensburger Tunneltal: Ein Beitrag zur Erforschung des jungpaläolithikums im nordwesteuropäischen flachland*. Wachholtz, Neumünster, p. 105.
- Tuffreau A, 1972: Les industries de l'Acheuléen supérieur de Bapaume, in: A Tuffreau (ed.), *Quelques aspects du Paléolithique dans le Nord de la France (Nord et Pas-de-Calais)*. Numéro special du Bulletin de la Société de Préhistoire du Nord 8, 33-54.
- Tuffreau A, 1976: Les fouilles du gisement Acheuléen supérieur des Osiers à Bapaume (Pas-de-Calais). *Bulletin de la Société préhistorique française. Comptes rendus des séances mensuelles* 73, 231-243.
- Tuffreau A & P Bouchet 1985: Le gisement acheuléen de la Vallée du Muid à Gouzeaucourt (Nord). *Bulletin de la Société Préhistorique Française* 82, 291-306.
- Tuffreau A & J Sommé (eds.) 1988: *Le gisement paléolithique moyen de Biache-Saint-Vaast (Pas-de-Calais). Volume I : stratigraphie, environnement, études archéologiques* (1ère partie), Mémoires de la Société Préhistorique Française 21. Ministère de la Culture et de la communication, du Centre national de la recherche scientifique, du Conseil général du Pas-de Calais et de Sollac, Paris.
- Tuffreau A, P Antoine, J-L Marcy & N Segard 2001: Les industries paléolithiques à nombreux bifaces du Mont de l'Évangile à Gentelles (Somme), in: D Cliquet (ed.), *Les industries à outils bifaciaux du Paléolithique moyen d'Europe occidentale. Actes de la table-ronde organisée à Caen (Basse-Normandie, France) – 14 et 15 octobre 1999*. Université de Liège, Liège, pp. 29-41.
- Tuffreau A, A Lamotte & E Goval 2008: Les industries acheuléennes de la France septentrionale. *L'Anthropologie* 112, 104-139.
- Turner E, 1986: The 1981-83 excavations in the Karl Schneider quarry, Ariendorf, West Germany, in: A Tuffreau & J Sommé (eds.), *Chronostratigraphie et faciès culturels du Paléolithique inférieur et moyen dans l'Europe du Nord-Ouest. Actes du Colloque international organisé à l'Université des Sciences et Techniques de Lille, 22e Congrès Préhistorique de France (Lille-Mons, 2-7 septembre 1984)*. Supplément au bulletin de l'association française pour l'étude du quaternaire 26, 35-42.
- Turner E, 1997: Ariendorf: Quaternary deposits and Palaeolithic excavations in the Karl Schneider gravel pit. *Jahrbuchs des Römisch-Germanisches Zentralmuseums* 44, 3-191.
- Vallin L, 1991: Un site de boucherie probable dans le Pléistocène moyen de Tourville-la-Rivière (Seine-Maritime). *Cahiers du Quaternaire* 16, 241-260.
- Van Andel TH W Davies (eds.) 2003: *Neanderthals and modern humans in the European landscape during the last glaciation: archaeological results of the Stage 3 Project*. McDonald Institute Monographs. McDonald Institute for Archaeological Research, Cambridge.
- Van Baelen A, E Meijs, P van Peer, J-P de Warrimont & M de Bie 2007: An early Middle Palaeolithic site at Kesselt-Op de Schans (Belgian Limburg): Preliminary results. *Notae Praehistoricae* 27, 19-26.
- Van Baelen A, E Meijs, P van Peer, J-P de Warrimont & M de Bie 2008: The Early Middle Palaeolithic Site of Kesselt-Op de Schans (Belgian Limburg): Excavation Campaign 2008. *Notae Praehistoricae* 28, 5-9.
- Van Baelen A & C Ryssaert 2011: The early Middle Palaeolithic of Belgium, in: M Toussaint, K Di Modica & S Pirson (eds.), *Le Paléolithique moyen en Belgique. Mélanges Marguerite Ulrix-Closset*. ERAUL 128, 197-212.
- Van Balen RT, 2006: Stuwwal ontsluiting A28-ecoduct, Amersfoort-Soesterberg. *Grondboor & Hamer* 2, 37-43.
- Van Balen RT, FS Busschers KM Cohen 2007: De ouderdom van de stuwwal en de artefacten bij Leusderheide. *Grondboor & Hamer*, 62-64.
- Van Balen RT, 2008: De ondergrond van Schokland. *Grondboor & Hamer* 62, 77-81.

- Van Balen RT & FS Busschers 2010: Human presence in the central Netherlands during early MIS 6 (~170-190 Ka): evidence from early Middle Palaeolithic artefacts in ice-pushed Rhine-Meuse sediments. *Netherlands Journal of Geosciences* 89, 77-83.
- Van Beek R, 2009: *Reliëf in Tijd en Ruimte: interdisciplinair onderzoek naar bewoning en landschap van Oost-Nederland tussen vroege prehistorie en middeleeuwen*. PhD Thesis, Wageningen University.
- Van de Plassche O, 1982: *Sea-level change and water-level movements in the Netherlands during the Holocene*. PhD Thesis, Vrije Universiteit Amsterdam.
- Van de Plassche O, 1995: Evolution of the intra-coastal tidal range in the Rhine-Meuse delta and Flevo Lagoon, 5700-3000 yrs cal B.C. *Marine Geology* 124, 113-128.
- Van de Plassche O, SJP Bohncke, B Makaske & J van der Plicht 2005: Water-level changes in the Flevo area, central Netherlands (5300-1500 BC): implications for relative mean sea-level rise in the Western Netherlands. *Quaternary International* 133-134, 77-93.
- Van den Berg-Meelis JM, 2008: *Basisrapportage bureauonderzoek plangebied 2P3 FBK Park*. Archeologische rapporten Almere 50, Gemeente Almere.
- Van den Berg-Meelis JM, 2009: *Basisrapportage bureauonderzoek plangebied 1M2 Sportpark de Wierden*. Archeologische Rapporten Almere 52, Gemeente Almere, Almere.
- Van den Berg MW & DJ Beets 1987: Saalian glacial deposits and morphology in The Netherlands, in: JJM van der Meer (ed.), *Tills and Glaciotectonics*. Balkema, Rotterdam, pp. 235-251.
- Van den Biggelaar DFAM, 2010: *Historical landscape reconstruction of Schokland (Noordoostpolder, the Netherlands)*. IGBA rapport 2010-12, Vrije Universiteit, Amsterdam.
- Van den Biggelaar, DFAM & H Pieters 2012: Boringen op Schokland. Van de strijd tegen het water naar de strijd tegen de inklinking?, in: R van Diepen, WHJ van der Most & H Pruntel (eds.), *Het spoor terug*. Cultuur Historisch Jaarboek Flevoland 22, 91-99.
- Van den Biggelaar DFAM, SJ Kluiving, RT van Balen, C Kasse, SR Troelstra & MA Prins 2014: Storms in a lagoon: flooding history during the last 1200 years derived from geological and historical archives of Schokland (Noordoostpolder, The Netherlands). *Netherlands Journal of Geosciences* 93, 175-196.
- Van den Biggelaar DFAM & SJ Kluiving SJ 2015: A niche construction approach on the central Netherlands covering the last 220,000 years. *Water History* 7, 533-555.
- Van den Biggelaar DFAM, SJ Kluiving, SJP Bohncke, RT van Balen, C Kasse, MA Prins & J Kolen 2015: Landscape potential for the adoption of crop cultivation: Role of local soil properties and groundwater table rise during 6000–5400 BP in Flevoland (central Netherlands). *Quaternary International* 367, 77-95.
- Van den Biggelaar DFAM, SJ Kluiving, J Kolen & C Kasse 2016. Predictive modelling of Younger Dryas archaeological remains in southern Flevoland (central Netherlands). *Landscape Archaeology Conference 2014 Proceedings*. <http://dx.doi.org/10.5463/lac.2014.61>.
- Van den Biggelaar DFAM, SJ Kluiving, RT van Balen C Kasse, in press. Landscape and hominin habitation history of Flevoland (central Netherlands), in: SJ Kluiving, L Kootker, RAE Hermans (eds.), *Interdisciplinarity between Humanities and Science*. Sidestone Press, Leiden.
- Van den Biggelaar DFAM, RT van Balen, SJ Kluiving, A Verpoorte & GM Alink, accepted with minor revisions: Gravel size matters: Early Middle Palaeolithic artefacts made from local Rhine and Meuse deposits in the central Netherlands. *Netherlands Journal of Geosciences*.
- Van den Bogaard P & H Schmincke 1990: Die Entwicklungsgeschichte des Mittelrheinraumes und die Eruptionsgeschichte des Osteifel-Vulkanfeldes, in: W Schirmer (ed.), *Rheingeschichte zwischen Mosel und Maas*. DEUQUA-Führer 1, 166-190.
- Van der Heide GD, 1950: *Voorlopig opgravingsrapport: Proefopgraving terp Zuidert, Schokland*. ROB rapport 16c, Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, Amersfoort.
- Van der Heide GD, 1951: Die Archäologie des Zuiderzeegebietes. *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek* 1, 42-46.
- Van der Heide GD & AJ Wiggers 1954: Enkele resultaten van het geologische en archeologische onderzoek betreffende het eiland Schokland en zijn naaste omgeving, in: AJ Zuur (ed.), *Langs gewonnen velden (facetten van Smedings werk)*. Veenman & Zonen, Wageningen, pp. 96-113.
- Van der Heide GD, 1959: *De laatste jaren van een eiland (Schokland)*. Overgenomen uit de "Kamper Almanak" 1958-1959. Nutsspaarbank, Kampen.
- Van der Maas D, 2014: *Verleden boven Water: erfgoed, identiteit en binding in de IJsselmeerpolders*. PhD Thesis, Vrije Universiteit Amsterdam.
- Van der Molen WH, 1982: Water management in the western Netherlands, in: H de Bakker & MW van den Berg (eds.), *Proceedings of the symposium on peat lands below sea level: Peat lands lying below sea level in the western part of the Netherlands, their geology, reclamation, soils, management and land use*. International Institute for Land Reclamation and Improvement (ILRI), Wageningen, pp. 106-129.

- Van der Spek AJ & DJ Beets 1992: Mid-Holocene evolution of a tidal basin in the western Netherlands: a model for future changes in the northern Netherlands under conditions of accelerated sea-level rise? *Sedimentary geology* 80, 185-197.
- Van der Waals J & H Waterbolk 1976: Excavations at Swifterbant: Discovery, Progress, Aims and Methods. *Helinium* 16, 3-14.
- Van der Waals J, 1977: Excavations at the natural levee sites S2, S3/5 and S4. *Helinium* 17, 3-27.
- Van der Wateren DFM, 1981: Glacial tectonics at the Kwintelooijen Sandpit, Rhenen, The Netherlands, in: GHJ Ruegg & JG Zandstra (eds.), *Geology and archaeology of Pleistocene deposits in the ice-pushed ridge near Rhenen and Veenendaal*. Mededelingen Rijks Geologische Dienst 35-2/7, 252-268.
- Van der Wateren DFM, 1985: A model of glacial tectonics, applied to the ice-pushed ridges in the Central Netherlands. *Bulletin of the Geological Society of Denmark* 34, 55-74.
- Van der Zee RM, 2008: *De Groene Loper te Almere-Buiten (gem. Almere). Een Inventariserend Veldonderzoek in de vorm van een verkennend booronderzoek*. ADC Rapport 1575, ADC ArcheoProjecten, Amersfoort.
- Van der Zee RM, 2010: *Hoek Winkelweg - Nijkerkerpad te Zeewolde (gemeente Zeewolde). Een Inventariserend Veldonderzoek in de vorm van een verkennend en karterend booronderzoek*. ADC Rapport 2170, ADC ArcheoProjecten, Amersfoort.
- Van Dissel AMC, 1991: *59 jaar eigengereide doeners in Flevoland, Noordoostpolder en Wieringermeer: Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders, 1930-1989*. Walburg Pers, Zutphen.
- Van Doesburg J & GV Mauro 2007: *Onderzoek en archeologische begeleiding op en rondom Schokland: een kleinschalig onderzoek aan het Enserkerkje en archeologische begeleiding van de herstelwerkzaamheden aan de kerkresten, de waterput op de Zuidert en de aanleg van de hydrologische zone*. Rapportage Archeologische Monumentenzorg 142, Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, Amersfoort.
- Van Gijn A & L Louwe Kooijmans 2005: Vroeg-en midden-Neolithicum: inleiding, in: LP Louwe Kooijmans, PW van den Broeke, H Fokkens & A van Gijn (eds.), *Nederland in de prehistorie*. Bert Bakker, Amsterdam, 203-218.
- Van Heeringen RM, WAM Hessing LI Kooistra, S Lange, BI Quadflieg, R Schrijvers & W Weerheijm 2014: *Archeologisch landschapsonderzoek in het kader van het project Kwaliteitsverbetering Kotterbos (locatie Natuurboulevard) in de gemeente Lelystad, provincie Flevoland: Menselijke activiteit in natte landschappen in de Steentijd en de (Vroeg-) Romeinse Tijd. Deel A Tekst*. Vestigia rapport V1132, Vestigia, Amersfoort.
- Van Heeringen RM, GV Mauro & A Smit (eds.) 2004: *A Pilot Study on the Monitoring of the Physical Quality of Three Archaeological Sites at the UNESCO World Heritage Site st Schokland, Province of Flevoland, The Netherlands*. Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, Amersfoort.
- Van Hove ML & M Hendrikse 1998: *A study of non-pollen objects in pollen slides*. Laboratory of Palynology and Palaeobotany, Utrecht.
- Van Homelen KMG, 2009: *Tafonomische sporen op midden-paleolithische artefacten uit de stuwwallen. Kwintelooijen*. BA Thesis, Leiden University.
- Van Huissteden J, 1990: Tundra rivers of the Last Glacial: sedimentation and geomorphological processes during the Middle Pleniglacial in Twente, eastern Netherlands. *Mededelingen Rijks Geologische Dienst* 44, 1-138.
- Van Huissteden J & C Kasse 2001: Detection of rapid climate change in Last Glacial fluvial successions in The Netherlands. *Global and planetary change* 28, 319-339.
- Van Koenigswald W, 1992: Various aspects of migrations in terrestrial mammals in relation to Pleistocene faunas of central Europe, in: W van Koenigswald & L Werdelin (eds.), *Mammalian migration and dispersal events in the European Quaternary*. Courier Forschungsinstitut Senckenberg. Senckenbergische Naturforschende Gesellschaft 153, 39-47.
- Van Kolfschoten T, 1981: On the Holsteinian? and Saalian mammal fauna from the ice-pushed ridge near Rhenen (The Netherlands), in: GHJ Ruegg & JG Zandstra (eds.), *Geology and archaeology of Pleistocene deposits in the ice-pushed ridge near Rhenen and Veenendaal*. Mededelingen Rijks Geologische Dienst 35-2/7, 223-251.
- Van Kolfschoten T & W Roebroeks 1985: Maastricht-Belvédère: stratigraphy, palaeoenvironment and archaeology of the Middle and Late Pleistocene deposits. *Mededelingen Rijks Geologische Dienst* 39, 1-121.
- Van Kolfschoten T, 1991: The Saalian mammal fossils from Wageningen-Fransche Kamp, in: GHJ Ruegg (ed.), *Geology and archaeology of ice-pushed Pleistocene deposits near Wageningen (The Netherlands)*. Mededelingen Rijks Geologische Dienst 46, 37-53.
- Van Kolfschoten T, W Roebroeks & J Vandenberghe 1993: The Middle and Late Pleistocene sedimentary and climatic sequence at Maastricht-Belvédère: the Type Locality of the Belvedere Interglacial. *Mededelingen Rijks Geologische Dienst* 47, 81-90.
- Van Lil R, 2008a: *Aanleg N23 tussen Lelystad en Dronten. Een Inventariserend Veldonderzoek in de vorm van een waarderend booronderzoek van vindplaats 5*. ADC Rapport 1577, ADC ArcheoProjecten, Amersfoort.

- Van Lil R, 2008b: *Almere, De Vaart II Bolderweg (3Z2). Een Inventariserend Veldonderzoek in de vorm van een verkennend booronderzoek*. ADC Rapport 1679, ADC ArcheoProjecten, Amersfoort.
- Van Loon R, 2014: *Tourism and the Economic Valuation of Cultural Heritage*. Amsterdam/ Rotterdam, The Tinbergen Institute.
- Van Loon AJ & AJ Wiggers 1975a. Composition and grain-size distribution of the Holocene Dutch "sloef" (Almere member of the Groningen Formation). *Sedimentary Geology* 13, 237-251.
- Van Loon AJ & AJ Wiggers 1975b. Litho-, Bio-, and Chronostratigraphy of the Holocene Dutch "sloef" (Almere Member of the Groningen Formation). *Mededelingen Werkgroep Tertiaire en Kwartaire Geologie* 12, 3-24.
- Van Loon AJ & AJ Wiggers 1976: Abrasion as an agent for sand supply in a holocene lagoon (Almere and Zuiderzee members, Groningen formation) in The Netherlands. *Sedimentary Geology* 15, 293-307.
- Van Neer W, 1986: La faune saaliennne du site paléolithique moyen de Mesvin IV (Hainaut, Belgique), in: A Tuffreau & J Sommé (eds.), *Chronostratigraphie et faciès culturels du Paléolithique inférieur et moyen dans l'Europe du Nord-Ouest. Actes du Colloque international organisé à l'Université des Sciences et Techniques de Lille, 22e Congrès Préhistorique de France (Lille-Mons, 2-7 septembre 1984)*. Bulletin de l'association française pour l'étude du quaternaire (International Journal of the French Quaternary Association) 26, 103-111.
- Van Neer W, W Wouters & M Germonpré 2007: Fish remains from three Upper Palaeolithic cave deposits in southern Belgium. *Anthropologica et Praehistorica* 118, 5-22.
- Van Neer W, A Ervynck, A Lentacker, J Bastiaens, K Deforce, E Thieren, J Sergeant & P Crombé 2013: Hunting, gathering, fishing and herding: Animal exploitation in Sandy Flanders (NW Belgium) during the second half of the fifth millennium BC. *Environmental Archaeology* 18, 87-101.
- Van Noort G & A Wouters 1987: De jagers-verzamelaars van de Ahrensburgcultuur. *Archeologische Berichten* 18, 63-138.
- Van Popta Y, 2015: *Shipwreck distribution: a spatial analysis of shipwrecks in the province of Flevoland, the Netherlands*. Paper presented at the International Symposium on Boat and Shipwreck Archaeology, Amsterdam/Lelystad, the Netherlands.
- Van Putten MJ, 2006: *Plangebied Camping de Kei te Kraggenburg. Inventariserend archeologisch veldonderzoek Karterende fase*. BAAC-rapport 06.081, BAAC bv, Deventer.
- Van Putten MJ & NJ Krekelbergh 2008: *Almere Buiten Blok 3 en 13: Inventariserend veldonderzoek, verkennende en karterende fase*. BAAC rapport V-07.0443, Syncera bv/ BAAC bv, Deventer.
- Van Rijn P & LI Kooistra 2001: Hout en houtskool: het gebruik van hout als constructiemateriaal en brandstof, in: JHM Peeters & JWH Hogestijn (eds.), *De mesolithische en vroeg-neolithische vindplaats Hoge Vaart-A27 (Flevoland)*. Rapportage Archeologische Monumentenzorg 79, 1-103.
- Van Smeerdijk DG, 2002: *Palaeo-ecologisch onderzoek aan een bodemprofiel uit de locatie Almere Kasteel, gemeente Almere*. BIAxiaal 138, BIAx Consult, Zaandam.
- Van Spronsen EA, 1977: Barnsteen. *Grondboor & Hamer* 31, 130-151.
- Van Uum R & A Wouters 1991: Jong-Acheuléen van Eem-ouderdom uit het dal van de Vecht bij Haerst. *Archeologie* 3, 39-49.
- Van Vliet-Lanoë B, 1986: Micromorphology, in: P Callow & JM Cornford (eds.), *La Cotte de St. Brelade, 1961-1978: Excavations by C.B.M. McBurney*. Geobooks, Norwich, pp. 91-96.
- Van Voorst JF, 2010a: *Basisrapportage bureauonderzoek plangebied 3P4 en 3R3 Sieradebuurt (Almere Buiten)*. Archeologische Rapporten Almere 66, Gemeente Almere, Almere.
- Van Voorst JF, 2010b: *Basisrapportage bureauonderzoek plangebied 3Z6 Dierentehuis Groene Kadeweg (Almere Buiten)*. Archeologische Rapporten Almere 67, Gemeente Almere, Almere.
- Van Zeist W & R Palfenier-Vegter 1981: Seeds and fruits from the Swifterbant S3 site: Final reports on Swifterbant IV. *Palaeohistoria* 23, 105-168.
- Van Zon M, 2008: *Midden Paleolithische werktuigen uit Rhenen, een gedetailleerde beschrijving van de werktuigen uit de collectie Franssen*. BA Thesis, Leiden University.
- Vandenberghe J, 1985: Paleoenvironment and Stratigraphy during the Last Glacial in the Belgian-Dutch Border Region. *Quaternary Research* 24, 23-38.
- Vandenberghe J, W Roebroeks, T van Kolfschoten, H Mùcher & T Meijer 1987: Sedimentary processes, periglacial activity and stratigraphy of the loess and fluvial deposits at Maastricht-Belvédère (The Netherlands), in: M Pécsi & H French (eds.), *Loess and periglacial deposits*. Akademiai Kiado, Budapest, pp. 51-62.
- Vandenberghe J, 1995: Timescales, climate and river development. *Quaternary Science Reviews* 14, 631-638.
- Veil S, M Geyh, J Merkt, U Müller & V Staesche 1991: Eine Widerhakenspitze aus Lemförde am Dümmer, Landkreis Diepholz. Überlegungen zu ihrer Einordnung in das Spätglazial. *Neue Ausgrabungen und Forschungen in Niedersachsen* 19, 1-19.
- Verhagen P & TG Whitley 2012: Integrating archaeological theory and predictive modeling: a live report from the scene. *Journal of Archaeological Method and Theory* 19, 49-100.

- Vermeersch PM & G Creemers 1994: Early mesolithic sites at Zonhoven-Molenheide. *Notae praehistoricae* 13, 63-69.
- Vermeersch PM, 2008: La transition Ahrensbourgien-Mésolithique ancien en Campine belge et dans le sud sableux des Pays-Bas, in: JP Fagnart, A Thévenin, T Ducrocq, B Souffi & P Coudret (eds.), *Le début du Mésolithique en Europe du Nord-Ouest: actes de la table ronde d'Amiens 9 et 10 octobre 2004*. Société préhistorique française Mémoire XLV, 11-29.
- Vermeersch PM, 2011: The human occupation of the Benelux during the Younger Dryas. *Quaternary International* 242, 267-276.
- Vermeersch PM, 2014: Radiocarbon Palaeolithic Europe Database version 17. Data last retrieved on [22-06-2015] from <http://ees.kuleuven.be/geography/projects/14c-palaeolithic/index.html>.
- Verpoorte A, 2009a: "Gravel particles recognised as palaeolithic artefacts": Een beschrijving van de collectie M.J.L. Franssen (2007) van het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden, een steekproef uit de stuwwallen bij Rhenen. Internal Report, Leiden University, Leiden.
- Verpoorte A, 2009b: Limiting factors on early modern human dispersals: The human biogeography of late Pleniglacial Europe. *Quaternary International* 201, 77-85.
- Verpoorte A, 2014: Artefacten als sedimentpartikels: de archeologie van Pleistocene rivierafzettingen. *Grondboor & Hamer* 4/5, 118-123.
- Verpoorte A, D De Loecker, MT Niekus & E Rensink 2016: The Middle Palaeolithic of the Netherlands—Contexts and perspectives. *Quaternary International* 411, 149-162.
- Verron G, 1979: Haute et Basse Normandie. *Gallia préhistoire* 22, 471-523.
- Vink A, H Steffen, L Reinhardt & G Kaufmann 2007: Holocene relative sea-level change, isostatic subsidence and the radial viscosity structure of the mantle of northwest Europe (Belgium, the Netherlands, Germany, southern North Sea). *Quaternary Science Reviews* 26, 3249-3275.
- Visscher HCJ, 2006a: *Basisrapportage vooronderzoek waardestelling, selectieadvies, tekst bestemmingsplan plangebied 3KNS Spoorzone*. Archeologische rapporten Almere 8, Gemeente Almere, Almere.
- Visscher HCJ, 2006b: *Basisrapportage vooronderzoek waardestelling, selectieadvies, tekst bestemmingsplan plangebied 3V, Buitenhout*. Archeologische rapporten Almere 13, Gemeente Almere, Almere.
- Visscher HCJ, 2006c: *Basisrapportage vooronderzoek tekst bestemmingsplan plangebied 5ZWI, Verlengde Tussenring Hout Noord*. Archeologische rapporten Almere 19, Gemeente Almere, Almere.
- Visscher HCJ, 2006d: *Basisrapportage vooronderzoek tekst bestemmingsplan plangebied 2CD4, Almere Stad, Triade*. Archeologische Rapporten Almere 20, Gemeente Almere, Almere.
- Vissinga A, 2008: *Schokland - Gemeente Noordoostpolder (Fl.), Palentocht. Een Inventariserend Archeologisch Veldonderzoek*. Steekproefrapport 2008-04/11, De Steekproef, Zuidhorn.
- Vissinga A & A Spoelstra 2009: *Bureauonderzoek en inventariserend veldonderzoek op de locatie Zeewijk 4 te Urk, gemeente Urk (Flevoland)*. Archeologische Rapporten Oranjewoud 2009/111, Oranjewoud, Heerenveen.
- Vogel JC & HT Waterbolk 1963: Groningen Radiocarbon Dates IV. *Radiocarbon* 5, 163-202.
- Vos PC & RM Van Heeringen 1997: Holocene geology and occupation history of the province of Zeeland, in: MM Fischer(ed.), Holocene evolution of Zeeland (SW Netherlands). *Mededelingen Nederlands Instituut voor Toegepaste Geowetenschappen TNO* 59, 5-109.
- Vossen I, 2007: *Bureauonderzoek en Inventariserend Veldonderzoek aan de Leemringweg te Kraggenburg (Noordoostpolder)*. Archeologisch Rapport 2006/90, Oranjewoud, Heerenveen.
- Vos PC, 2003: *Geologisch profiel Hanzelijntracé. Geologisch onderzoek ten behoeve van de archeologische bureaustudie Nieuwe land (Flevoland) en Oude Land (Kamperveen)*. TNO rapport NITG 03-006-B, TNO-NITG, Utrecht.
- Vos PC, J Bazelmans, HJT Weerts & M van der Meulen 2011: *Atlas van Nederland in het Holoceen* (3rd edition). Uitgeverij Bert Bakker, Amsterdam.
- Vos PC & S de Vries 2013: *2^e generatie palaeogeografische kaarten van Nederland* (versie 2.0). Deltares, Utrecht. Data last retrieved on [14-03-2016] from www.archeologieinnederland.nl.
- Vriend M & MA Prins 2005: Calibration of modelled mixing patterns in loess grain-size distributions: an example from the north-eastern margin of the Tibetan Plateau, China. *Sedimentology* 52, 1361-1374.
- Waelbroeck C, L Labeyrie, E Michel, JC Duplessy, J McManus, K Lambeck, E Balbon & M Labracherie 2002: Sea-level and deep water temperature changes derived from benthic foraminifera isotopic records. *Quaternary Science Reviews* 21, 295-305.
- Wagner GE, 2003: Eastern woodlands anthropogenic ecology, in: PE Minnis (ed.), *People and plants in ancient eastern North America*. Smithsonian Books, Washington and London, pp. 126-171.
- Waldus WB, 2010: *Almere Stichtse Kant 1R4, locatie mogelijk scheepswrak. Een Inventariserend Veldonderzoek in de vorm van een karterend booronderzoek*. ADC Rapport 2240, ADC ArcheoProjecten, Amersfoort.

- Walker M, S Bohncke, G Coope, M O'Connell, H Usinger & C Verbruggen 1994: The Devensian/Weichselian Late-glacial in northwest Europe (Ireland, Britain, north Belgium, The Netherlands, northwest Germany). *Journal of Quaternary Science* 9, 109-118.
- Wallinga J & IJ Bos 2010: Optical dating of fluvio-deltaic clastic lake-fill sediments, A feasibility study in the Holocene Rhine delta (western Netherlands). *Quaternary Geochronology* 5, 602-610.
- Warning S, BI Smit, R Timmerman & HCJ Visscher 2010: *Plangebied 1R, Stichtse Kant, gemeente Almere; archeologisch vooronderzoek: een inventariserend veldonderzoek fase 1 & 2 (verkennde en karterende fase)*. RAAP rapport 2017, RAAP Archeologische Adviesbureau, Weesp.
- Warren RE, 1990: Predictive modelling in archaeology: a primer, in: KMS Allen, SW Green & EBW Zubrow (eds.), *Interpreting Space: GIS and archaeology*. Taylor & Francis, New York, pp. 90-111.
- Warren S, 1923a: The *Elephas-antiquus* bed of Clacton-on-Sea (Essex) and its flora and fauna. *Quarterly Journal of the Geological Society of London* 79, 606-636.
- Warren S, 1923b: The sub-soil flint flaking sites at Grays. *Proceedings of Geologists' Association* 34, 38-42.
- Wartenberg W, A Vött, H Freund, H Hadler, M Frechen, T Willershäuser, S Schnaidt, P Fischer & L Obrocki 2013: Evidence of isochronic transgressive surfaces within the Jade Bay tidal flat area, southern German North Sea coast—Holocene event horizons of regional interest. *Zeitschrift für Geomorphologie, Supplementary Issues* 57, 229-256.
- Waterbolk H & H Waterbolk 1991: Amber on the coast of the Netherlands, in: H Thoen, J Bourgeois, F Vermeulen, P Crombé & K Verlaeck (eds.), *Studia Archaeologica. Liber Amicorum Jacques A.E. Nenquin*. Seminarie voor Archeologie, Gent, pp. 201-209.
- Watts WA, JRM Allen & B Huntley 1996: Vegetation history and palaeoclimate of the last glacial period at Lago Grande di Monticchio, Southern Italy. *Quaternary Science Reviews* 15, 133-153.
- Webb C, 1993: The lithification of a sandy environment. *Archaeology in Oceania* 28, 105-111.
- Weber M-J, SB Grimm & M Baales 2011: Between warm and cold: Impact of the Younger Dryas on human behavior in Central Europe. *Quaternary International* 242, 277-301.
- Weerts HJT, A Otte, B Smit, P Vos, DEA Schiltmans, W Waldus & W Borst 2012: Finding the Needle in the Haystack by Using Knowledge of Mesolithic Human Adaptation in a Drowning Delta. *Journal for Ancient Studies* 3, 17-24.
- Weiss AD, 2001: *Topographic position and landforms analysis* (Poster presentation). Paper presented at the ESRI User Conference, San Diego, CA, 9-13 July.
- Weltje GJ, 1997: End-Member Modeling of Compositional Data: Numerical-Statistical Algorithms for Solving the Explicit Mixing Problem. *Mathematical Geology* 29, 503-549.
- Weltje GJ & MA Prins, 2003: Muddled or mixed? Inferring palaeoclimate from size distributions of deep-sea clastics. *Sedimentary Geology* 162, 39-62.
- Weltje GJ & MA Prins 2007: Genetically meaningful decomposition of grain-size distributions. *Sedimentary Geology* 202, 409-424.
- Wenban-Smith FF, 1995: The Ebbsfleet Valley, Northfleet (Baker's Hole), in: DR Bridgland, P Allen & B Haggart (eds.), *The Quaternary of the Lower Reaches of the Thames*. Quaternary Research Association, Durham, pp. 147-164.
- Wessex Archaeology 2011: *Seabed Prehistory: Site Evaluation Techniques (Area 240): Synthesis*. Ref 70753.02. http://archaeologydataservice.ac.uk/archives/view/seaprehist_eh_2009/.
- Westerhoff W, 2003: Formatie van Sterksel, in: *Lithostratigrafische Nomenclator van de Ondiepe Ondergrond*. www.dinoloket.nl. Accessed 5-5-2015.
- Westerhoff W, TE Wong & EFJ de Mulder 2003: De opbouw van de ondergrond, in: de EFJ de Mulder, MC Geluk, IL Ritsema, WE Westerhoff & TE Wong (eds.), *De ondergrond van Nederland*. Geologie van Nederland 7, 247-352.
- Whallon Jr R & T Price 1976: Excavations at the River Dune Sites S11-13. *Helinium* 16, 222-229.
- White M, B Scott & N Ashton 2006: The Early Middle Palaeolithic in Britain: archaeology, settlement history and human behaviour. *Journal of Quaternary Science* 21, 525-541.
- Whittle AW, 1996: *Europe in the Neolithic: the creation of new worlds*. Cambridge University Press.
- Wiggers AJ, 1955: *De wording van het Noordoostpoldergebied*. PhD Thesis, University of Amsterdam.
- Wiggers AJ, FH de Jong & K Spanjer 1962: *De bodemgesteldheid van de Noordoostpolder*. Van zee tot land 33, Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders, Zwolle.
- Wilbers AWE, 2011: *Almere-Buiten, 3Z6: Dierentehuis Groene Kadeweg, Gemeente Almere: Archeologisch Inventariserend Veldonderzoek, verkennende en karterende fase (fase 1 en 2)*. Becker & Van de Graaf rapport 1088, IDDS Archeologie, Noordwijk.
- Willems WJH, 1997: Archaeological Heritage Management in the Netherlands: past, present and future, in: WJH Willems, H Kars, DP Hallewas (eds.), *Archaeological Heritage Management in the Netherlands: Fifty Years State Service for Archaeological Investigations*. Van Gorcum, Assen/Amersfoort, pp. 3-34.

- Williams M, 2000: Dark ages and dark areas: global deforestation in the deep past. *Journal of Historical Geography* 26, 28-46.
- Wortman H, 1926: *De afsluiting en gedeeltelijke droogmaking van de Zuiderzee*. De vereniging Nederland in den vreemde, Den Haag.
- Woltinge I, 2010: *Almere Lage Vaart: op zoek naar de Oude Eem. Booronderzoek naar Oude Getijde Afzettingen aan de Trekweg en Kievitsweg in Almere, gemeente Almere*. Grondsporen 6, University of Groningen, Groningen.
- Wouters A, 1954: Voorneolithische culturen in Brabant. *Brabants Heem* 6, 122-148.
- Wouters A, 1957: Een nieuwe vindplaats van de Ahrensburgcultuur onder de gemeente Geldrop. *Brabants Heem* 9, 2-12.
- Wright Jr HE, 1977: Environmental change and the origin of agriculture in the Old and New Worlds, in: Reed, C.A. (ed.), *Origins of agriculture*. Mouton, The Hague, pp. 281-318.
- Wullink AJ, 2005: *Een archeologische inventariserend veldonderzoek (IVO), 2e fase, door middel van boringen, op het plangebied 5C te Almere-Hout, gemeente Almere (Fl.)*. ARC-Rapporten 2005-40, Archaeological Research & Consultancy, Groningen.
- Wullink AJ, 2009: *Een karterend archeologisch inventariserend veldonderzoek door middel van boringen op het Kolkplein te Almere (Fl.)*. ARC-Rapporten 2009-33, Archaeological Research & Consultancy, Groningen.
- Wygall BT & SM Heidenreich 2014: Deglaciation and Human Colonization of Northern Europe. *Journal of World Prehistory* 27, 111-144.
- Wymer J, 1968: *Lower Palaeolithic archaeology in Britain as represented by the Thames Valley*. John Baker, London.
- Wymer J, 1985: *The palaeolithic sites of East Anglia*. Geo Books, Norwich.
- Yen DE, 1989: The domestication of environment, in: DR Harriss & GC Hillman (eds.), *Foraging and farming. The evolution of plant exploitation*. Unwin Hyman, London, pp. 55-75.
- Yokoyama Y, 1989: Direct gamma-ray spectrometric dating of Anteneandertalian and Neandertalian remains, in: G Giacobini (ed.), *Hominidae*. Proceedings of the 2nd international Congress of Human Paleontology, Jaca Book, Milan, pp. 387-390.
- Zagwijn WH, 1961: Vegetation, climate and radiocarbon datings in the Late Pleistocene of the Netherlands: Part I: Eemian and Early Weichselian. *Mededelingen van de Geologische Stichting* 14, 15-45.
- Zagwijn W, 1973: Pollenanalytic studies of Holsteinian and Saalian beds in the northern Netherlands. *Mededelingen Rijks Geologische Dienst* 24, 139-156.
- Zalasiewicz J, CN Waters, M Williams, AD Barnosky, A Cearreta, P Crutzen, E Ellis, MA Ellis, IJ Fairchild, J Grinevald, PK Haff, I Hajdas, R Leinfelder, J McNeill., EO Odada, C Poirier, D Richter, W Steffen, C Summerhayes, JPM Syvitski, D Vidas, M Wagemann, SL Wing, AP Wolfe, Z An & N Oreskes 2015: When did the Anthropocene begin? A mid-twentieth century boundary level is stratigraphically optimal. *Quarterly International* 383, 196-203.
- Zandstra JG, 1981: Petrology and lithostratigraphy of ice-pushed Lower and Middle Pleistocene deposits at Rhenen (Kwintelooijen), in: GHJ Ruegg & JG Zandstra (eds.), *Geology and archaeology of Pleistocene deposits in the ice-pushed ridge near Rhenen and Veenendaal*. Mededelingen Rijks Geologische Dienst 35-2/7, 178-191.
- Zeiler J, 1991: Hunting and animal husbandry at Neolithic sites in the western and central Netherlands: interaction between man and the environment. *Helinium* 31, 60-125.
- Zöller L, NJ Conard & J Hahn 1991: Thermoluminescence Dating of Middle Palaeolithic Open Air Sites in the Middle Rhine Valley/Germany. *Naturwissenschaften* 78, 408-410.
- Zong Y, Z Zheng, K Huang, Y Sun, N Wang, M Tang & G Huang 2013: Changes in sea level, water salinity and wetland habitat linked to the late agricultural development in the Pearl River delta plain of China. *Quarterly Science Reviews* 70, 145-157.
- Zonneveld JIS, 1956: Das Quartär der südöstlichen Niederlande. *Geologie en Mijnbouw, Nieuwe Serie* 18, 379-385.
- Zonneveld JIS, 1958: Litho-stratigrafische eenheden in het Nederlandse Pleistoceen. *Mededelingen Geologische Stichting, Nieuwe Serie* 12, 31-64.
- Zuidhoff FS, 2006: *Rivierduin "Boons" kavel E7, Urk. Een waarderend veldonderzoek in de vorm van boringen*. ADC Rapport 613, ADC ArcheoProjecten, Amersfoort.
- Zvelebil M & P Dolukhanov 1991: The transition to farming in Eastern and Northern Europe. *Journal of World Prehistory* 5, 233-278.
- Zvelebil M, 2000: The social context of the agricultural transition in Europe, in: C Renfrew & K Boyle (eds.), *Archaeogenetics: DNA and the population prehistory of Europe*. McDonald Institute for Archaeological Research, Cambridge, pp. 57-79.